Дејан Крстић*, Зајечар
Dejan Krstić, Zaječar

ПРЕДСТАВЕ СТАНОВНИШТВА ПИРОТСКОГ КРАЈА У ВЕЗИ СА ТЕРМИНОМ ТОРЛАЦИ¹ IDEAS OF THE PIROT REGION POPULATION THAT CONCERN THE TERM THE TORLAKS

Сажетак: Термин Торлаци као назив регионалне групе у литератури се често везује и за пиротски крај у ширем смислу (углавном територија данашњег Пиротског округа). Због тога су за потребе докторске дисертације „Конструкција идентитета Торлака у Србији и Бугарској“ 2007. и 2010. године извршена систематска теренска антрополошка истраживања идентитета становништва пиротског краја. У овом раду се износи један део резултата ових истраживања везан за представе ширих слојева становништва пиротског краја у вези са термином Торлаци. Прикупљени теренски материјал показује да у пиротском крају самоидентификовања са називом Торлаци међу ширим слојевима становништва нема. Већина испитаника о овом називу не зна ништа. Неки искази, међутим, потврђују и: 1. да су људе овог краја Торлацима називали становници суседних предела северозападне Бугарске, 2. да су људе овог краја Торлацима називали становници централне Србије, 3. да у овом крају постоје сазнања да се Торлацима сматрају Тимочани – станов-

* dejkrst2@gmail.com

¹ Припремљено у оквиру пројекта *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије* (179013), који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије. Овај рад је проистекао из докторске дисертације Дејана Крстића под називом „Конструкција идентитета Торлака у Србији и Бугарској“, одбрањене 2014. године на Одељењу за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду.

ништво средњег Тимока, 4. да се у овом крају назив Торлаци везивао за Влахе сточаре номаде, такозване Црновлнце, 5. да се у овом крају назив Торлаци везивао за говор. Сви ови подаци од великог су значаја за осветљавање идентитета означаваних термином Торлаци на простору источног Балкана.

Abstract: *In literature, as a name of a regional group, the term the Torlaks is often related to the region of Pirot in a broad sense (predominantly the territory of today's Pirot county). Therefore, for the purpose of my PhD thesis 'The construction of the identity of the Torlaks in Serbia and Bulgaria', systematic field anthropological researches in the identity of people in the region of Pirot were carried out in 2007. and 2010. This paper presents a part of the results of the researches that concerns the ideas of the people in Pirot region of the term the Torlaks.*

Collected material indicates that wider population Pirot region don't identify with the name the Torlaks. Most respondents don't know anything about this term. However, some statements also confirm that: 1. people from this region used to be named the Torlaks by the inhabitants of the neighbouring parts of north-west Bulgaria, 2. people from this region used to be named the Torlaks by the inhabitants of central Serbia, 3. in this region some people know that the term the Torlaks refers to the people in the Timok basin – called the Timočani 4. in this region, the term the Torlaks used to refer to the Vlachs, nomadic stockbreeders who are also called the Crnovlnci, 5. in tis region the term Torlaks was associated with a dialect. All these facts are significant for illuminating the identities that have been designated with the term the Torlaks in the eastern Balkans.

Кључне речи: Торлаци, пиротски крај, регионални идентитет, теренска истраживања

Key words: Torlaks, Pirot region, regional identity, field research

УВОД

На неколико локација на источном делу Балкана термин Торлак користи се за именовање појединих регионалних или локалних група. У научној литератури он се најчешће помиње у вези са најзападнијим делом Старе планине, то јест планине Балкан, који се налази у источној Србији и северозападној Бугарској. У Србији се углавном везује или за подручје Тимока, тачније за највећи део књажевачког и део зајечарског краја, или за пиротски крај у ширем смислу, то јест подручје које се уз извесна одступања поклапа са територијом Пиротског округа.

Децембра 2014. године на Одељењу за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду одбранио сам докторску дисертацију *Конструкција идентитета Торлака у Србији и Бугарској* (ментор проф. др Саша Недељковић). За потребе дисертације, између осталог, обавио сам и веома обимна и систематска теренска истраживања, управо у северозападној Бугарској и у тимочком и пиротском крају. На овом широком терену, поред осталог, обављени су разговори са великим бројем казивача, који су резултирали обимним материјалом. Транскрипти делова разговора, разврстани по темама, у докторском раду дати су као прилог, а снимке разговора у дигиталном облику чувам у својој личној архиви.

Приликом теренских боравака у пиротском и тимочком крају, организованих за потребе дисертације, пратилац ми је био фолклориста и етнограф Драгољуб Златковић из Пирота, који је обилазак терена користио за сакупљање фолклористичке и етнографске грађе. На територији Пиротског округа он ми је био и водич.

Поред неких спорадичних прилика за бележење о торлачком и другим идентитетима на пиротском подручју у ширем смислу, од 18. до 21. јула 2007. године са Драгољубом Златковићем посетио сам град Димитровград, већину села области Забрђе, у димитровградској општини, и Горњи Висок, делом у димитровградској а делом у пиротској општини, а од 10. до 15. августа 2007. године у пиротској општини сва села области Средњи Висок, једно село у западном делу општине, једно у долини Нишаве, три села у сливу реке Темштице и сам град Пирот, а и поново град Димитровград, као и Белу Паланку и једно село у њеној околини. Дана 4. августа 2009. године, уз помоћ Драгана Колева из Димитровграда и Драгољуба Златковића, извршена су истраживања у Димитровграду и у три села димитровградске општине у долини реке Јерме. На терену су разговори обављани и са неким казивачима из насеља која приликом ових теренских истраживања нису посећена.

Насеља области Књажевачки Буџак (са Калном као својеврсним центром) до краја Другог светског рата, дакле и у време када су у литератури Торлаци већ увелико везивани за пиротски крај, била су у саставу нишавског краја и гравитирала су Пироту. Старији становници Књажевачког Буџака и данас себе сматрају Пироћанцима, а људе овог краја Пироћанцима сматрају у неким другим крајевима.

Слика 1 Са казивачима у Височким Одоровцима (област Забрђе) 18. јула 2007. године (крајње десно Драгољуб Златковић, у средини Дејан Крстић)
Picture 1 With witnesses in Visočki Odorovci village (area Zabrđe) on 18. July, 2007. (on the right Mr. Dragoljub Zlatković and Mr. Dejan Krstić in the middle)

Слика 2 Са казивачем у Јањи (Књажевачки Буџак) 1. јуна 2010. године (у средини Драгољуб Златковић, лево Дејан Крстић)
Picture 2 With witnesses in Janja (Knjaževac Budžak) on 1. June, 2010. (in the middle Mr. Dragoljub Zlatković and Mr. Dejan Krstić on the left)

Слика 3 Карта истраживања у пиротском крају
Picture 3 Map of research in Pirotski Kraji

ма, на пример у Зајечару и околини. Због тога сам, без обзира на данашњу административну припадност ове области књажевачком и тимочком крају, под пиротским крајем подразумевао и њу. Ову област, безмало сва насеља, такође са Драгољубом Златковићем, са циљем сакупљања материјала обишао сам 2010. године, у периоду од 31. маја до 3. јуна.

Сви разговори са казивачима вођени су према истом упитнику. Овај упитник је, међутим, био само основа полуструктурираних интервјуа – имао је функцију само да одржава основну нит разговора, а у зависности од више различитих фактора разговори су добијали различите токове и увек су, нужно, садржавали и мању или већу дозу импровизације. Прва питања казивачима увек су се односила на утврђивање њиховог идентитета. Уколико се са називом Торлаци (Турлаци) не би идентификовали, у каснијој фази разговора је утврђивано шта о овом термину и идентитету знају.

Овом приликом дају се за дисертацију сакупљени подаци о представама ширих слојева становништва пиротског краја везаним за термин Торлаци. Реч је, уствари, о једном одељку из дисер-

тације (Крстић, 2014, стр. 192-198), у којем су за ову прилику, због потребе да буде објављен самостално, извршене извесне корекције и допуне. Подаци су поткрепљени транскриптима делова разговора, који су као прилози дати и у дисертацији (Крстић, 2014, стр. 778-794). У основном тексту после сваког податка назначена је веза са одређеним транскриптом, а такође и шифра која означава казивача од кога је информација добијена и преко које он може да се нађе у списку казивача приложеном на крају рада. Транскрипти се дају због аутентичности података – они су директно сведочанство са терена о овој теми, која је у локалном дискурсу била и предмет полемика.

ПРЕДСТАВЕ О ТОРЛАЦИМА

На прво постављено питање које се односи на утврђивање идентитета испитаника, нико од њих у пиротском крају није се изјаснио као Торлак (за разлику од тимочког краја и неких делова северозападне Бугарске). Самоидентификовања, дакле, са овим називом на овом подручју нема.

С обзиром на то да се нису изјаснили као Торлаци, а утврђено је како се у идентитетском смислу осећају, испитаницима је током разговора постављано питање и шта реч Торлаци означава. Највећи број на ово питање није знао одговор. Неки овај термин никада нису чули и немају никакав став према њему. Такви искази добијени су од казивача и у старопланинској области Висок (Рос-1, Рс-2, Пок-1, ЛК-1, Пак-3) (тр. 1-5), за коју се идентитет Торлаци у литератури највише везује, а добијени су и у старопланинском селу Топли Дол, у северном делу пиротске општине, које се налази између Висока и књажевачког Буцака (ТД-2, 3, 5, 6) (тр. 6-9). Слична реакција забележена је и у селу Понор на другом крају пиротске општине, на тремеђи са белопаланачком и бабушничком општином (Пон-1) (тр. 10), а такође и у селу Горња Држина у долини реке Јерме (ГД-1) (тр. 11). Слично на питање о Торлацима реагују и поједини казивачи из књажевачког Буцака (Ћуш-2, 3, 4, ЦВ-5, ЈИ-4, 5, ШГ-1, 2) (тр. 12-17).

Осим оних који за овај термин нису никада чули, постоје и они који јесу чули, али не знају шта он значи. Највише примера забеле-

жено је у области Висок (Бел-6, Дој-1, 2, ВР-2, Гос-3, Пак-2, Рос-2) (тр. 18-24), а забележени су и од казивача у општини Бела Паланка (ГР-1, Кре-1) (тр. 25, 26), као и у општини Димитровград (Бра-2) (тр. 27). Један казивач из Градиња код Димитровграда (Град-1), иако ју је чуо, такође не зна шта та реч значи и категорички одбија да је то назив за становништво његовог краја (тр. 28). И у књажевачком Буцаку је забележено неколико исказа казивача (Јањ-3, ББ-3, 5, Ста-4, Ин-1) који су овај термин негде чули, али не знају шта он значи (тр. 29-33). Једна казивачица из Вртовца, из Буцака (Врт-2), чула је реч Торлак, не зна шта значи, али зна да ју је чула у Зајечару, где јој је син са породицом насељен (тр. 34).

Помен речи Торлак неке казиваче асоцира на поједине објекте који нису у вези са идентитетом. У атарима појединих испитиваних села постоје топоними који казиваче асоцирају на реч Торлак. У атару села Шести Габар (Буцак) постоји заселак Турла́к, у атару села Гостуша (Висок) топоними Турла́к и Турло́, а у атару неколико села топоним Ту́рла, те реч Торлак казиваче (ШГ-1, 2, Гос-4, 5, ЛК-2, Бел-1, 2) асоцира на њих (тр. 35-40). Једну казивачицу из Гостуше (Гос-2) ова реч је прво асоцирала на реч турло́, што значи подигнута прашина, а затим и на топоним Турло́ (тр. 41). Поједине испитанике из Беле (Бел-5), са Лукањских колиба (ЛК-3, 4) и из села Власи (неидентификована особа и Вл-1, 2) реч Торлак асоцира на обор за овце (тр. 42-44). Једног казивача из Покровеника (Пок-2) ова реч је асоцирала на трлицу, справу за прераду конопље (тр. 45). У селу Бела су чули (Бел-3) за институт Торлак у Београду, а не знају да се овај назив везује за њихов крај (тр. 46).

Више казивача је реч Торлак везало за различите етничке групе. Казивач из Височких Одороваца (ВО-2) чуо је за институт Торлак код Београда, а на питање да ли Торлаци имају везе са његовим крајем, он одговара да је реч можда о некадашњем римском становништву, чији археолошки остаци постоје у близини његовог села (тр. 47). Једног казивача из Топлог Дола (ТД-4) ова реч асоцира на неки средњевековни народ, мада признаје да је до тада никада није чуо (тр. 48).

Казивач из Височких Одороваца (ВО-1) на питање ко су Торлаци, каже да је чуо за тај назив, али не може да објасни да ли се он односи и на становништво његовог краја или не. Реч Торлак га

асоцира на реч потурњак, то јест потурчењак, а по његовом објашњењу она означава некога ко нема одређену веру (тр. 49). Казивач из Беле Паланке, рођен у селу Шљивовик (Шљ-1), које је сада у општини Бела Паланка а раније је било у општини Бабушница, зна да је реч о неком народу, то јест етничкој заједници, али не зна о којој (тр. 50). Казивач из Јаловик Извора (ЈИ-3) чуо је ову реч, потврђује да се не односи на становништво којем он припада и нагађа да би Торлаци могли бити људи белопаланачког краја (тр. 51). Казивачица из Стањинца (Ста-2) исто тако потврђује да је ову реч чула, али не зна шта значи и има асоцијације да је можда реч о влашком становништву источне Србије (тр. 52). Казивач из Височких Одороваца (ВО-1), који је прво изјавио да је реч Торлак чуо али не зна шта значи, затим да су то својесврсни потурчењаци који немају одређену веру, у каснијем разговору каже да је од својих старих чуо да су Торлаци Власи, то јест Румуни (тр. 53).

Забележена су три, али не сасвим јасна, исказа казивача који назив Торлаци повезују са сточарима номадима грчког говора, такозваним Црновлнцима или Каракачанима, који су до између два светска рата у летњим половинама године у пиротски крај долазили са својим стадима и напасали их на највишим старопланинским врховима. Први казивач, из села Рсовци (Рс-1), каже да је то чуо од старих људи, а и да је прочитао у књизи Косте Костића² (тр. 54), мада у овој књизи тако нешто не пише. Асоцијација на Црновлнце приликом помена речи Торлак вероватно има неки други извор, а накнадно ју је казивач уклопио са информацијом да постоји књига која у свом наслову има ову реч. Иначе, ова реч га асоцира на сточарску делатност. Други казивач из Гостуше (Гос-1), који је цео живот провео у овом селу, на питање да ли је чуо за овај термин, дао је одречан одговор (тр. 55), међутим, док сам нешто касније у његовом присуству разговарао са једном казивачицом, он се неочекивано укључио у разговор и, доста неодређено, реч Турлаци поистоветио са сточарима уопште, а потом и са номадским сточарима у овом крају, познатим као Грци или Црновлнци. Без обзира на моје покушаје и покушаје колеге Златковића да ствар

² Реч је о књизи *Прилог етноисторији Торлака* (Костић, 1995) у којој се актуелизује назив Торлак за пиротски крај (Коста Костић је из села Славиња и овај назив везује за своје село и његову околину).

разјаснимо, исказ је остао неодређен (тр. 56). Казивачица из Димитровграда (Дим-2), млађа особа која се изјаснила као Бугарка по националности, а и Шопкиња, такође Торлаке неодређено и несигурно повезује са Црновлцима (тр. 57).

Од једног казивача, рођеног у Топлом Долу а са местом живљења у Пироту (ТД-1), забележено је доста неодређено сведочење да се са пежоративним призвукотом придев торлачки користио за неразумљив говор. Он је у свом селу некада од старих људи чуо да у одређеним ситуацијама неке (међусобно) кажу: А, бе, ти торлачки ли оратиш? (оратиш = говориш). Међутим, он не зна да објасни шта то тачно значи, осим да се можда говорило у шали и да има пежоративни призвук (тр. 58). Следећег дана овај казивач је Драгољубу Златковићу и мени био водич на терену у Топлом Долу. Ту прилику сам искористио да га поново питам о овоме, надајући се да ћу добити додатне информације, међутим, он је мање-више одговорио исто (тр. 59). Истог дана овај казивач нам је био водич и у атару Засковаца (село у суседству Топлог Дола). Изјава његовог пашенога из Засковаца иницирала га је да још једном потврди да се придев торлачки у шали користио за неразумљив говор (тр. 60). Интересантан је податак који ми је крајем фебруара 2010. године доставио Драгољуб Златковић, који такође реч Торлак везује за говор. Он је у Добром Долу код Пирота чуо реч торлачимо се, а њено значење је дефинисао: причамо а помало се причом пецкамо. Драгољуб Златковић који је одличан познавалац пиротског говора, каже да ова реч није у широј употреби на овом простору, да је реч о усамљеном примеру. Вероватно због тога ову реч није унео у свој обиман, касније објављен, *Речник пиротског говора* (Златковић, 2014), као ни у накнадно објављену допуну овог речника (Златковић, 2017).

О пежоративној употреби речи торлак за означавање личних особина сведочи и бледо сећање казивача из Засковаца (Зас-1). Он се сећа да су овим називом називани опасни и опаки људи, конкретно да је у његовом селу торлаком називан један човек који је био тврдоглав и расправљао се са свима покушавајући да докаже да је само он у праву (тр. 61). Од једне казивачице из Балта Бериловца (ББ-4) забележено је неодређено казивање да су ову реч некада мушкарци, када се окупе, један другоме говорили у шали у

пежоративном духу, али она не може да објасни које је значење те речи (тр. 62).

Од пет казивача из највиших височких села забележено је (четири пута током теренских истаживања, а један исказ је забележио и доставио Драгољуб Златковић) да су сами доживели или чули од својих старих да су људе из њиховог краја Торлацима звали житељи друге стране Старе планине. То се дешавало када су на другу страну планине ишли у печалбу као пољопривредни радници или дунђери или, у време кризних година, у набавку хране, углавном у време Првог и Другог светског рата, када државне границе није било. Сва четири казивача су себе одредила као Пироћанце, не осећају се Торлацима, али недвосмислено потврђују да су они и њихови преци тако називани с друге стране Старе планине.

Казивач из старопланинског села Јеловица у Горњем Високу (Јел-1) потврђује да људе његовог краја Торлацима са дозом пежоративности називају они с друге стране Старе планине. Он је у току Другог светског рата, због несташнице хране, са својом супругом као надничар био у селу Дивља Слатина (он да коси а она да копа кукуруз) и тамо су их овако називали. Потврђује да у његовом крају овај термин није коришћен као самоназив и чуди се зашто их тако називају, јер је чуо да се Торлацима називају Румуни. Интересантно је да, иако зна да назив Торлак има пежоративно значење, потврђује да му је тамо човек код којег је радио рекао да су Торлаци (односно људи његовог, пиротског краја) бољи људи од тамошњих (тр. 63).

И један казивач из села Брлог (Брл-2) директни је сведок да су у контактима у време Другог светског рата становништво овог краја Торлацима називали људи с друге стране Старе планине. У то време он је тамо одлазио у више села ради трговине храном (пошто је била велика несташница хране) и називали су га Торлаком. Каже да је био, и ово искуство имао, у много села, а наводи Слатину, Говежду, Сарданицу, Лопушњу, Мељање, Копиловце, Чипоровце, Белимел, Превалу, Дунавце. Он каже да је пре тога овај назив чуо од својих старијих, који су говорили да их тамо тако називају. Тако су називали његовог оца и друге људе из Брлога у време Првог светског рата, кад су тамо радили као дунђери. Њих су називали Торлацима, а предео у којем су њихова села означавали су речју

Торлачко. И он потврђује да људи преко данашње границе воле људе које сматрају Торлацима. Потврђује, такође, да људи овог краја себе не називају Торлацима, односно немају самоидентификацију са овим називом (тр. 64).

Драгољуб Златковић је пре мојих теренских истраживања већ објавио један теренски запис, шаљиву анегдоту, из које се види да су дунђери, печалбари из села Брлог, у селима с друге стране Старе планине, у данашњој северозападној Бугарској, називани Торлацима³. У Пироту сам од истог казивача (Брл-1) поново добио исказ о томе. Он каже да су Брложани као дунђери правили куће у селима Длги Дел, Дива Слатина, одмах иза границе, а и у селима све до Видина. Неки су као слуге обављали пољопривредне послове. Поново је испричао шаљиву анегдоту по којој су једном приликом у недељу, када се не ради, људи из његовог села певали у цркви у селу Копиловци, а жене из тог села су рекле да Торлаци лепо певају. Иако његова супруга зна за пежоративност овог назива, он тврди да овај термин није коришћен у пежоративном контексту (тр. 65).

И казивач из села Паклештица (Пак-1), највишег села у Средњем Високу, потврђује да су речју Торлак становници његовог краја означавани с друге стране планине. То је чуо од старијих људи који су некада тамо ишли у печалбу, а тим крајем су пролазили и кад су ишли у печелбу у Румунију. Становници овог краја себе не називају Торлацима (тр. 66). Драгољуб Златковић је у Пироту од једног казивача из Дојкинаца (Дој-3) почетком 2012. године записао и проследио ми исказ, према којем су, такође, становници овог краја у току Другог светског рата, приликом одласка за со, с друге стране планине, у селима Мартиново, Железна, Копиловци, називани Турлацима. Они су тамошње становништво називали Загórцима (тр. 67).

³ Реч је о следећем запису: Висóчање у Загóрје. Нáши Висóчање, одавна билó, у Загóрје дунђерје. И кад дошлó нéдеља онí се премéне, па отíду у цркву Бóгу да се помóле. А билí крупни, јáћи човéци. И слушáли попá какó појé, па им се учинíло да и онí мóгу да појý. И појáли. Ама убркáли – уместо амíн појáли алелýја. А жéне Бýгарфе, допáдли им се, па реклé: – Какó Торлáците úбаво пéјат! А попат рекъл: – А ви ровéте като магáришта! Деда-Вáца имáл јáк глáс, па кад кáже амíн онó пáдне понéкој црép од црквуту, а Дéнко Ћóрин нејé умејáл да појé (Златковић, 2003, стр. 91).

Сазнање да су у пиротском крају Торлаци, према једном сведо-чанству, и данас се шири у ове крајеве из правца с друге стране Старе планине, из данашње Бугарске. Казивач из села Бела (Бел-4) каже да је чуо од неког пријатеља из Пирота, а овај од неких својих пријатеља из Видина, да су људи планинског дела северозападне Бугарске и пиротског краја исти и да чине једно племе које се на-зива Торлаци (тр. 68). Да су становници планинског дела североза-падне Бугарске и пиротског краја у равници северозападне Бугар-ске називани Торлацима, сведочи и један казивач из Црног Врха (ЦВ-3), који је пред Други светски рат, као дете, био слуга у селу Бело Поље код града Лома у Бугарској. Он каже да овај израз има пежоративни карактер, пре свега, због специфичног говора, који је доста удаљен од бугарског књижевног језика. Торлаци су познати и по томе што живе у планини. Људи из Поља су у односу на ове планинске различити и по менталитету – карактерише их већа за-твореност и мања гостопримљивост (тр. 69).

У селима књажевачког Буцака, забележено је неколико кази-вања по којима су људе из овог краја Торлацима или Турлацима називали становници нижих тимочких предела, према којима се углавном вршило њихово одсељавање. Према исказу казивачице из Балта Бериловаца (ББ-2), становници околине Књажевца и до-лине Белог Тимока називали су Турлацима или Торлацима ста-новнике планинских предела изнад Књажевца (области Заглавак и Буцак). Она не зна значење тог термина (тр. 70). Казивач из Ћушти-це (Ћуш-1) такође потврђује да су становници Буцака од стране Тимочана (становника равнијег и нижег дела у сливу Белог Тимо-ка) називани Турлацима (тр. 71). Исто потврђује и један казивач из Вртовца (Врт-1). По њему се пежоративним изразом Турлаци пре свега указивало на сиромаштво, заосталост и забаченост Буцака и његовог становништва. Тако су их називали Тимочани (тр. 72). Још један казивач из Вртовца (Врт-3) потврђује да су Тимочани Турлацима звали Буцаклије. Он се због тога интересовао и дошао је до сазнања да је то зато што су они у време Првог светског рата победили Аустро-Угаре на брду Торлак код Београда (тр. 73). Један казивач из Калне (Кал-2) такође потврђује да Тимочани понекад становнике околине Калне, углавном у шали, називају Торлацима, иако они за себе не користе тај назив (тр. 74).

И казивач из Габровнице (Габ-4), који је у доста села радио као дунђер, такође потврђује да су становници околине Књажевца Буцаклије називали Торлацима, а у нижим, па и влашким, селима они су називани Пироћанцима или Торлацима (тр. 75). Према казивању из Јаловик Извора (ЈИ-1), датог на основу сопственог искуства, Власи из околине Неготина Буцаклије доживљавају као Торлаке, са посебним маркерима, као опасне горштаке. Кад је казивач био на неком слављу код својих рођака у влашком крају, са њим су се шалили у овом смислу. Тада је први пут чуо да је Торлак (тр. 76).

У књажевачком Буцаку забележена су и три казивања по којима су људи овог краја у централној Србији називани Торлацима. Казивач из Јаловик Извора (ЈИ-2) каже да су га Торлаком звали у Београду, где одлази често, јер му је супруга из Београда. Он каже да становништво овог краја зову Торлацима и у другим градовима централне Србије. Додаје да се становништво овог краја не осећа Торлацима (тр. 77). Казивач из Стањинца (Ста-1) потврђује да ова реч означава становнике забачених пасивних предела и да његовог брата, такође из Стањинца, у Лазаревцу, где живи, називају Торлаком. Овај казивач такође потврђује да људи овог краја себе не сматрају Торлацима (тр. 78). Казивач из Габровнице (Габ-2) каже да су њега и остале из овог краја Торлацима крајем Другог светског рата у војсци звали Шапчани и да је то синоним за Бугараше. Буцаклије су се љутиле што их тако називају и нису прихватале овај назив (тр. 79).

Забележио сам у пиротском крају (не рачунајући књажевачки Буцак) три казивања, по којима су казивачи за реч Торлак сазнали из књига Витомира Живковића (Живковић, 1994) и Косте Костића (Костић, 1995), које су половином 90-их година XX века реактуелизовале овај назив за пиротски крај и његово становништво и изазвале реакције у локалној средини. Један пример како је књига Косте Костића утицала на појединце из овог краја везано за торлачки идентитет забележен је у селу Браћевци (Бра-1) (суседном селу Славиња из којег је Коста Костић). Казивач, који се изјаснио као Шоп, а по националности Бугарин, каже да, док ову књигу није прочитао, није знао да је и Торлак. Пре тога овај термин није чуо. Пита се, у шали, како ће се звати становници његовог краја ако још неко напише књигу (тр. 80). Казивач из Димитровграда (Дим-

3) каже да је и раније чуо термин Торлак, а поново се са њим срео приликом промоције у Димитровграду и читања књиге Витомира Живковића Торлак. Он потврђује да се нико у димитровградском крају не осећа као Торлак (тр. 81). Казивач из Беле Паланке, пореклом из села Дивљана (Див-1), књижничар у градској библиотеци, каже да овај термин не постоји у народу његовог краја и да не зна шта он означава, али се са њим срео преко књиге Витомира Живковића, која је дошла у Библиотеку (тр. 82).

Поједина насеља пиротског краја имају доста иселјеника у тимочком крају, у Зајечару, Бору и њиховим околинама (у оквиру велике мигративне струје од 50-тих до 80-тих година XX века у време индустријализације). Тако неки живљењем у овом крају или борављењем код рођака, а неки и као возачи аутобуса који су возили на линијама према овим крајевима, имају сазнања да се Торлаци налазе у књажевачком и зајечарском крају. Казивач из села Власи (Вл-1) каже да у његовом, димитровградском крају, па и у Пироту, где је живео и где му живе деца, реч Торлаци не постоји, а чуо ју је у влашком крају у околини Зајечара и Неготина као возач, мада не зна које становништво означава (тр. 83). Казивач из Трнских Одороваца (ТО-1), који има брата у Зајечару, а као возач је такође возио на аутобуским линијама ка тимочким градовима, каже да су Турлаци становници књажевачког краја, северно од Калне. Потврђује да је ово масовни назив за становнике овог краја (тр. 84). Казивачица из Димитровграда, која је рођена и живела у Зајечару (Дим-1), потврђује да су Торлаци становници књажевачког и минићевског краја. Она је имала познанике и пријатеље који су за себе говорили да су Торлаци. Имала је почетком 80-тих година XX века друга из Трновца код Минићева, који је за себе говорио је Торлак. Сматра да Торлаци имају специфичан говор, нешто другачији од шопског, и да су мешавина Срба и Бугара. И она потврђује да се становништво димитровградског краја не сматра Торлацима (тр. 85).

И у књажевачком Буцаку поједини казивачи знају да су Торлаци или Турлаци становници тимочке долине око Минићева и Књажевца. Један казивач из Стањинца (Ста-3), који каже да га никад са стране нису називали Торлаком већ Пироћанцем, каже да зна од детињства да су Торлаци становници тимочке долине између Зајечара и Књажевца, односно околине Минићева (тр. 86). Казивачица из Калне (Кал-3) негира изјаву свог супруга, који је рекао да Тимо-

чани понекад Буцаклије називају Торлацима, и каже да Буцаклије нису Торлаци, већ управо Тимочани, становници тимочке долине (тр. 87). Један казивач из Ћуштице (Ћуш-5) каже да назив Торлаци није везан за његов крај, већ за минићевски крај. Он је то сазнао из неких новина (није могао да се сети којих) када је у минићевском крају радио као портир⁴ (тр. 88). Један казивач из Јање (Јањ-1) потврђује да су Торлаци становници долине Белог Тимока северније од Књажевца, а да то нису они јужније у планинским крајевима. Он каже да је торлачки крај богатији и да су Торлаци имућнији од планинаца, којима и он припада (тр. 89). Други казивач из Јање (Јањ-2) такође каже да становништво његовог краја није торлачко, већ да су Торлаци становници околине Књажевца и Минићева (тр. 90). Казивач из Јаловик Извора (ЈИ-8), који је радио као надничар-дунђер, каже да су Торлаци становници околине Минићева и да је то сазнао приликом рада у овом крају (тр. 91). Казивачица из Јаловик Извора (ЈИ-6), боравећи у Зајечару, где јој са породицама живе син и две ћерке, чула је да су Торлаци становници села између Зајечара и Књажевца (тр. 92). Казивач из Јање (Јањ-4) такође лоцира Торлаке у околини Књажевца, Минићева и Зајечара. Он јасно истовестује Торлаке са Тимочанима, како народ Буцака претежно зове становнике овог краја. Не сматра да је овај термин погрдан (тр. 93). Казивачица из Габровнице (Габ-5) потврђује да су Торлаци становници подручја северније од Књажевца и да то одавно зна (тр. 94). Још два казивача из Габровнице (Габ-2, 3) потврђују да су Торлаци становници околине Минићева, низводно од Књажевца. Не сматрају овај назив погрдним (тр. 95).

Један казивач из Јаловик Извора (ЈИ-7), поред тога да становништво његовог краја не називају Торлацима већ Пироћанцима, такође каже да су Торлаци становници околине Минићева и Књажевца, Тимочани. Али, за разлику од других казивача, ту убраја и планинска села Заглавка, између Буцака и Књажевца. Он доста неодређено зна да назив Торлаци има неке везе са учешћем становништва тимочког краја у рату, и то у рату против Турака (тр. 96).

Неколико казивача из Буцака, уз потврду да су Торлаци становници околине Минићева, открива да ово зна преко људи и манифе-

⁴ Вероватно је реч о листу *Торлак*, гласилу Завичајног друштва Тимочана-Торлака из Минићева.

стација везаних за институционалне оквире торлачког идентитета у минићевском крају. Један казивач из Инове (Ин-2) каже да је мислио да Тимочани Буцаклије називају Торлацима (видели смо да има више таквих сведочанстава), али је, радећи као конобар у Етно-кући Торлаци у атару Јаковца код Минићева, од власника овог угоститељског објекта, који наглашава свој торлачки идентитет, сазнао да су Торлаци у околини Минићева (тр. 97). Казивач из Јаловик Извора (ЈИ-2), новинар, председник Управног одбора књажевачке библиотеке, која тесно сарађује са Завичајним друштвом Тимочана-Торлака из Минићева, и пријатељ, по новинарском перу, са потпредседником овог друштва и сарадником листа Торлак, из ових контаката зна да су Торлаци становници околине Минићева (тр. 98). На питање да јасније одреди шта је за њега торлачки крај, он је набројао села старопланинске области Заглавак, области Тимок, изричито тврдећи да западни део општине Књажевац не насељавају Торлаци, јер становништво овог подручја има другачији говор и етнокултуру. Казивач из Калне (Кал-1) одриче да су становници Буцака Торлаци, потврђује да су Торлаци становници околине Минићева, које у овом крају зову Тимочанима, и да је овај термин чуо пре доста времена. Каже да су име добили по брду Торлак код Београда, на којем су ратовали. Као доказ да живе у околини Минићева, он се позива на лист *Торлак*, који се објављује у Минићеву и чије примерке поседује (то каже не знајући да сам ја уредник тог листа) (тр. 99). Један казивач из Габровнице (Габ-1) каже да је мислио да је цео књажевачки крај торлачки, у који он рачуна и Буцак, али сада зна да су Торлаци становници околине Минићева и да је то чуо од мене преко зајечарске локалне телевизије, када сам представљао рад Завичајног друштва Тимочана-Торлака у својству његовог председника (тр. 100).

Два казивача из Буцака, тачније из села Црни Врх (ЦВ-1, 2), кажу да становништво читавог књажевачког краја, укључујући и Буцак, са стране називају Турлацима, а посебно становнике планинске зоне јужно од Књажевца. Становнике Буцака називају и Пироћанцима и Бугарима или Бугарашима. Назив Турлак се не користи у њиховом крају, већ их тако називају у Бору, где су живели и радили. Сматрају да је одлика Турлака то што живе у српско-бугарском пограничју (тр. 101).

Један казивач из Црног Врха (ЦВ-4) каже да су Торлаци у неготинском и зајечарском крају и да то није становништво његовог краја. Он помиње да се простор на којем живе Торлаци назива *Торлација* (тр. 102).

ЗАКЉУЧАК

Сумирајмо изнесене податке сакупљене на терену пиротског краја у ширем смислу:

У пиротском крају највећи број испитаника није уопште чуо за речи Т/торлак или Т/турлак и немају никакав став према њима. Поред оних који овај термин никад нису чули, има доста и оних који су га чули, али не знају шта значи. Помен речи Торлак неке асоцира на објекте који немају везе са идентитетом: на топониме *Турлак*, *Турла* и *Турло*, који постоје у атарима појединих села, на реч *турло*, која означава подигнуту прашину, на *тор* – обор за овце, на *трлицу* – справу за прераду конопље, на институт *Торлак* у Београду. У вези са идентитетом, поједине казиваче ови термини асоцирају на римско становништво, средњовековно становништво, потурчењаке, Белопаланчане, Влахе источне Србије, балканске сточаре номаде Црновунце или на неодређену етничку заједницу.

Од једног казивача рођеног у Топлом Долу а са местом живљења у Пироту, забележено је прилично неодређено сведочење да се са пежоративним призвуком придев торлачки користио за неразумљив говор. У Добром Долу код Пирота забележена је реч *торлачимо се*, што значи: *причамо а помало се причом пецкамо*. У Засковцима је забележено да се реч торлак користи као пежоратив за означавање тврдоглавог човека, који неосновано мисли да је увек у праву. У Балта Бериловцу је ова реч коришћена у шали као пежоратив, али њено значење није утврђено.

У највишим височким селима (Јеловица, Брлог, Дојкинци, Паклештица) забележено је да су мештани сами доживели или чули од својих старих да су људи из њиховог краја с друге стране Старе планине називани Торлацима, када су ишли у печалбу као пољопривредни радници или дунђери, или, у време кризних година, у набавку хране, углавном у време Првог и Другог светског рата, када државне границе није било. Људи с друге стране планине називани су *Загорцима*. Загорци су термин Торлаци или Турлаци

користили са пежоративним призвуком, њиме означавајући сиромашније и културно заосталије становништво особеног говора, које живи у старопланинском реону пиротског и димитровградског краја, њима с друге стране планинског била. Област у којој живи ово становништво називали су *Торлáчко*. Становници читавог планинског реона северозападне Бугарске и суседних пиротских и димитровградских предела у равничарским низијским селима северозападне Бугарске називани су Торлацима или Турлацима. Овај израз има пежоративни карактер, пре свега, због специфичног говора, који је доста удаљен од бугарског књижевног језика. Торлаци су познати и по томе што живе у планини. Људи из Поља су у односу на ове планинце различити и по менталитету – више су затворени и мање гостопримљиви. (Иначе, сви ови подаци, везани за интеракцију између Загораца и становника пиротског краја, потврђени су и на терену у северозападној Бугарској.)

У селима књажевачког Буџака, забележено је неколико казивања по којима су људи из овог краја називани *Торлáцима* или *Турлáцима* од стране становништва нижих предела околине Књажевца и Минићева у долини Белог Тимока, становништва које они називају Тимочанима. Пежоративним изразом Турлаци пре свега се указивало на сиромаштво, заосталост и забаченост Буџака и његовог становништва. Једно од објашњења зашто се зову Турлаци је то што су они у време Првог светског рата у оквиру српске војске победили аустроугарску војску на брду Торлак код Београда. Људе из Буџака и ширег реона Торлацима сматрају и Власи околине Неготина, где их доживљавају као опасне горштаке.

Људе књажевачког Буџака и ширег реона Торлацима су називали и у централној Србији (Београд, Лазаревац, Шабац), а у неким случајевима на овом подручју термин Торлаци се јавља као синоним термина *Бугарáши*.

Поједини житељи пиротског краја за термин Торлаци, као реч за њихово означавање, сазнали су тек 90-их година XX века из књига локалних аутора Косте Костића и Витомира Живковића.

Појединци из пиротског краја, који су имали контакте са зајечарским крајем (живели су у њему као пресељеници, боравили код рођака пресељеника, као возачи држали линије у овом крају) имају сазнања да се Торлаци налазе на тимочком простору, пре свега у околини Минићева у долини Белог Тимока. Оваква

сознања су раширенија у књажевачком Буџаку, који се налази у општини Књажевац и чије становништво више гравитира сливу Тимока. Неки казивачи из Буџака са овим називом јасно поистовећују становништво за које је у њиховом крају у општој употреби назив Тимочани и које је понекад, по њима, одмах северније од Буџака, а чешће нешто више северно, у сливу Белог Тимока, то јест у околини Књажевца и Минићева. Неки о распрострањености торлачког идентитета у овом крају знају преко институционалних промоција торлачког идентитета у минићевском крају (Завичајно друштво Тимочана-Торлака из Минићева, Етно-кућа *Торлаци* из Јаковца). Неки казивачи из Буџака стављају знак једнакости између торлачког и књажевачког краја, ту рачунајући и свој крај, мада се не осећају као Торлаци. Један казивач каже да су Торлаци становници зајечарског и неготинског краја и да се простор на којем живе назива *Торлачија*. (Сви ови подаци о торлачком идентитету у средњем Тимоку у складу су са подацима сакупљеним на подручју самог средњег Тимока.)

Изнесени теренски материјал од велике је помоћи за осветљавање идентитета означаваних термином Торлаци на простору најзападнијег дела Старе планине и источног Балкана уопште.

ТРАНСКРИПТИ ДЕЛОВА РАЗГОВОРА

тр. 1

[прво одговара на питање шта значи реч Шоп] Рос-1 - *Не би знала, нисам чула.* ДК - *А реч Торлак?* Рос-1 - *Ни то.* ДК - *Значи никад ни једно ни друго?* Рос-1 - *Не.*

тр. 2

ДК - *А који су то Торлаци?* Рс-2 - *Од теја ствари ништа, ништа ви не могу кажем, ништа.*

тр. 3

ДК - *А кажи ми јел си чуо ко су то Торлаци, реч Торлаци?* Пок-1 - *Не знам њи, нисам...* ДК - *Никад у животу? Јел ти познато?* Пок-1 - *Не.*

тр. 4

ДК - *Добро, а који су то... да ли си чула за ту реч: Торлаци?* ЛК-1 - *Торлаци – нисам чула. Љуђе или прекор [надимак]? ДК - Епа, не знам, јел може да буде и прекор?* ЛК-1 - *Нема тија...* ДК - *Никад ниси чула за ту реч?* ЛК-1 - *Нисам чула.* ДК - *Добро.* ЛК-1 - *Које нисам – нисам.*

тр. 5

ДК - *Е, а јел си чула за реч Торлаци?* Пак-3 - *Епа несам чула.* ДК - *Ниси? Неси чула?* Пак-3 - *Торлаци...?*

тр. 6

ДК - *Јел си чуо за реч Торлак, Торлаци?* ТД-2 - *Несам?* ДК - *Први пут чујеш?* ТД-2 - *Аха.*

тр. 7

ДК - *Е, а да ли си чуо некад за реч Торлаци?* ТД-3 - *Торлаци...?* [пауза, чуђење] *Торлаке... не би могло да се сетим.* ДК - *Ниси?* ТД-3 - *Не.*

тр. 8

ДК - *Јел си чуо некад за једну реч: Торлаци?* ТД-5 - *То... Како?* ДК - *Торлаци, Торлаци?* ТД-5 - *Нисам чуо.* ДК - *Јел знаш који су то*

људи? ТД-5 - Нисам то овде чуо. ДК - Ниси никад чуо овде у Топли Дол? ТД-5 - Никад нисам то чуо.

тр. 9

ДК - Јел си ишла некад из село негде на страну јел не? ТД-6 - Ма ишла сам. Ишла сам и пре, и у Дóјђинци, и у Јелóвицу, али то је билó јоште преди рáтат. У Дóјђинци сам билá баи кад Бугарéте влада́оше. ДК - Добро. ТД-6 - Тој време. ДК - Кажи ми јел си чула за реч Торлáци, Торлáк? ТД-6 - Не знам туј реч. ДК - Не знаш, никад ниси чула? ТД-6 - Можда сам чула ал сам забовари́ла. Поче саг да забоварљам.

тр. 10

ДК - А шта је то, који су то Торлáци? Јел си чуо за то? Пон-1 - Не, не. ДК - Не би знао? Ниси чуо? Пон-1 - Не, не, не. ДК - Шта то значи? Пон-1 - Не би знао. Не мо́г се сетим. Чуо сам. Шта то беше?

тр. 11

ДК - А јел си ти чула за реч Торлáк? ГД-1 - Не знам тој. ДК - Торлáк? Никад ниси чула? ГД-1 - Нисам.

тр. 12

ДК - А који су то Торлáци? Ћуш-4 - Е, не знам. ДК - Јел си чула за ту реч? Ћуш-4 - Несáм. ДК - Никад до сад? Ћуш-4 - Несáм до сад.

тр. 13

ДК - Е, а који су то Торлáци? [она ћути] Јел су чула за тај назив? ЦВ-5 - То је... не знам, код нас тија Торлáци нема. ДК - Јел си... први пут то чујеш или...? Ниси чула ту реч? ЦВ-5 - Не. За Торлáци нисам чула.

тр. 14

ДК - Е, а који су то [...] Торлáци? Јел сте чули за тај назив Торлáци? Ћуш-2 - Не, не... Ћуш-3 - Тој не знамо ми, не знамо ништа тој. Ћуш-2 - Ја не. ДК - Први пут чујете за тај...? Ћуш-2 - Па, отприлике. Ћуш-3 - Од тога ништа не би знао... ДК - Значи, кад би ја сад реко: „Торлаци“, ти не знаш ни који су, ни где су, ни шта су? Ћуш-3 - Не би... Ћуш-2 - Не, не. Ја нисам ни учио школе, ја сам неписмен, не познајем историју и онда не могу да кажем ништа о

тој нацији. Ћуш-3 - *Не, не, тој није (...) [...] ДК - А Турла́ци? Турла́к? Ћуш-2 - Ништа.*

тр. 15

ДК - *А који су Торла́ци? Или Турла́ци, како ви кажете? ЈИ-4 - Шта ја знам, онó... ДК - Јел си чуо за то? ЈИ-4 - Нисам чуо да... надимак, иначе... та је разлика само. ДК - Јел има та реч да сте чули - Торла́к? ЈИ-4 - Не. ДК - Јел си чула ти у твоје село [Периш, општина Сврљиг]? ЈИ-5 - А, несáм. А, Торла́к нисам чула. ДК - Први пут сад чујеш? ЈИ-5 - Јесте. Торла́к, тој нисам чула.*

тр. 16

ДК - *А јел има, да си чула негде, да има људи који се зову́ Торла́ци? Турла́ци? ШГ-1 - Не знам. То нисам чула.*

тр. 17

ДК - [...] *Торла́ци - јел си чула за то? Да је неко реко да је цео овај крај торла́чки крај? ШГ-2 - [одмахује главом] Не.*

тр. 18

ДК - *Е, кажи ми сада јел си ти чуо за реч Торла́к некад? Бел-6 - За коé? ДК - Торла́к. Бел-6 - Торла́к? Можда сам чуо, али... ДК - Али ел знаш кво е? Бел-6 - Не знам. ДК - Не знаш. Бел-6 - Није ми јасно то.*

тр. 19

ДК - *Е, а Торла́ци који су? Дој-1 - Хи, па и то не знам. ДК - Јел си чуо за Торла́ци? Дој-1 - Чуо сам. ДК - Па, јел не знаш шта значи? Дој-1 - Не знам, да ли су то Бугари, да ли су Грци некакви Торла́ци. ДК - Добро. Драгољуб Златковић - А кад су ишли у Загóрје ваши, да ли су их Бугари звали Торла́ци? Не знаш? Дој-1 - И то не знам. (...) Да ли су ни звали Торла́ци Бу́гарити тамо (...)? ДК - Па, јел си чуо то, јел не? Дој-1 - Чуо сам ја за Торла́ци, али не знам од дека поти́че и кому́ то следи да га назову́ Торла́к.*

тр. 20

[Пошто је рекао да је чуо реч Шопи али не зна ко су то] ДК - *А Торла́ци, који су Торла́ци? Дој-2 - Е, и то је исто. ДК - Исто? А где си... Јел си чуо негде? Дој-2 - Чуо сам, али није ме то занимало уопште. ДК - Јел од стари́не овде старци ваши нису прича́ли ко су Шо́пи, ко су Торла́ци? Дој-2 - Нису, нису.*

тр. 21

ДК - Јел сте чули некад: Торлаци? Ко су то Торлаци? Јел сте чули за такву реч? ВР-1 - Не. ДК - Не знаш? ВР-1 - Не. ДК - Нисте уопште чули? Први пут чујете? ВР-1 - Па, чула сам ал не знам да кажем који је крај и у ком крају живе ти Торлаци. Присутна комшика - Ја нисам чула.

тр. 22

ДК - А шта је то, јел си чуо за реч Торлак? Гос-3 - Торлак? ДК - Торлак. Гос-3 - Чуо сам. ДК - Шта то значи? Гос-3 - Не би знао. Не мог се сетим. Чуо сам. Шта то беше?

тр. 23

ДК - (...) Е, а ко су то Торлаци? Јел сте чули за ту реч? Пак-2 - Чуо сам али не знам. Не знам ко су. Не могу да ти кажем. Само знам да су овде Пироћанци насељени одавно; одавно, одавно, и онда су овде затекли Бесе, Илире и Трачане.

тр. 24

ДК - А Торлаци, који су Торлаци? Јел си чул за такво име? Рос-2 - Па и то сам чул, има и то: Торлаци. ДК - Па, шта је то? Рос-2 - Е, не знам. ДК - Јел сте то ви овде, јел не? Рос-2 - Не. Не знам, мислим да нисмо од то... И то при нас да сам чул од некога да ни назива тако и тај крај... ДК - Ниси чул? Рос-2 - А да сам чул ту изреку - чул сам.

тр. 25

ДК - [...] Добро, е сад ми кажи ко су то Торлаци? Јел си чуо за ту реч? ГР-1 - Чуо сам. ДК - Ко су то Торлаци? А? ГР-1 - Чуо сам, али не знам.... ДК - Чуо си, али не знаш...? Значи ништа [...] не мож' да кажеш ко су, где су, дал су ту, овде негде ил' су далеко одавде? ГР-1 - Ту су... Не знам, не знам...

тр. 26

ДК - [...] Да ли сте чули за реч Торлак? Кре-1 - Јесам, али не знам шта то значи. Многе старе изразе знам, одавде из овог краја, али... Или не могу се сетим... Јесам чуо, али не знам шта значи Торлак. Кажите ми, па да знам.

тр. 27

ДК - Јел си чула ти реч Торлак некад? Реч Торлак шта значи?
Бра-2 - Ја сам то чула ал не знам шта значи Торлак.

тр. 28

ДК - За реч Торлак да ли си чуо? Град-1 - Не. [а онда мења мишљење] Чуо сам, али мислим да немамо везе с то. ДК - А шта је то по теби? Кад си чуо? Град-1 - Не знам, само сам чуо ту реч, али не знам шта значи. ДК - Јел знаш да је било нешто, препуцавање, око тога дал сте Торлаци или нисте. Јел си чуо за тако нешто? Град-1 - Нисам. ДК - Ниси. Добро. Знаш ко је то хтео да промовише овде у вашој средини, да се тако називате? Град-1 - Торлаци? ДК - Аха. Град-1 - Па, не знам. ДК - Не знаш. Град-1 - Али небитно, не може, то не може да промовише кад нисмо то [казивач се већ изјаснио као Шоп бугарске националности]. Мислим, никој се не би сложио у Димитровград.

тр. 29

ДК - А који су то Торлаци? Торлаци? Јањ-3 - Нема то овдека тија. ДК - Јел си чуо за то? Јањ-3 - Па, чуо сам за Торлаци, али сад... нисам ни виђуваљ, нити знам. ДК - Не знаш који би могли да буду Торлаци? Јањ-3 - Не знам...

тр. 30

ДК - А који су то Торлаци? ББ-3 - Е, тој не знам. ДК - Јел си чуо за ту реч? ББ-3 - Па, чуо сам, ал не знам који су то. ДК - Чуо си, а јел то има везе са овај крај нешто? ББ-3 - Не знам, не мог ти кажем ништа.

тр. 31

ДК - А да ли сте чули за такву реч: Торлаци? [...] ББ-5 - Ја јесам, али не знам ко су. [...] ДК - А где сте ви то чули, у Топли Дол или овде [рођена је у Топлом Долу]? ББ-5 - Овде. ДК - А тамо не? Не? ББ-5 - Нисам чула. Нисам.

тр. 32

ДК - Добро, а јел си ти чула за реч Торлак? Торлак, Турлак? Ста-4 - Па, чула сам, али... ДК - Шта значи то? Ста-4 - Шта значи тој немам појма.

тр. 33

ДК - *А шта су Торлáci?* Ин-1 - *Е, не знам за Торлáci. То нејé овдé.* ДК - *Јел си чуо негде за Торлáci?* Ин-1 - *Чуо сам за Торлáci, али не знам који су то људи (...).* ДК - *Јел било некад негде да вас зову Торлáci?* Да кажу да си Торлák? Ин-1 - *Не. Не.*

тр. 34

ДК - *А јел си чула за реч Торлák, Торлáci?* Који су то? Врт-2 - *Чула сам, али ја то не знам ништа. Чула сам ту реч.* ДК - *Јел си овде у село чула да причају људи или...?* Врт-2 - *Море... слабо. Там где сам ишла [код сина у Зајечар], чула сам помењују тој, али ко зна кво је тој, не знам.*

тр. 35

ДК - *Кажси ми шта значи то Торлák?* ШГ-1 - *Турлák.* ДК - *Аха, Турлák [...]* ШГ-1 - *Па, то је Шестíгабар, аоооо, тој там, там према Каменицу.* ДК - *Шта је тамо?* ШГ-1 - *Па, насеље, онó, засељци. Овој овдé Јавор где смо ми.*

тр. 36

ДК - *Кажси ми Торлák шта значи? Или Турлák?* ШГ-2 - *Као засеок.* ДК - *Како га ви зовете?* ШГ-2 - *Турлák.* ДК - *Турлák? Заселак?* ШГ-2 - *[...] То је исто у Шести Габар.*

тр. 37

ДК - *Јел си чула некад реч Торлák?* Гос-4 - *Торлák?* ДК - *Торлák.* Гос-4 - *Па овдé нади нас, прéјде се преко реку́ту, на уз пут, уз пут, уз пут – на право у Турлák.* ДК - *А то је...? Шта је то? Место? (...)* Гос-4 - *Место (...)* Драгољуб Златковић – *Турла или Турлák?* Гос-4 - *Турлák (...)* ДК - *А шта значи то Турлák?* Гос-4 - *Па ко ти га знае? (...)* ДК - *Јел чуване тамо овце, јел има коли́бе или не́што?* Гос-4 - *Па имáло е, са нема.*

тр. 38

ДК - *А јел сте чули за реч Торлák?* ЛК-2 - *Шта?* ДК - *Торлák.* ЛК-2 - *Торлák...? Турлák.* Турлák је, не: *Тор-лак, него: Тур-лак.* ДК - *Турлák. Шта је то?* ЛК-2 - *То је... то једно брдо, овако, знаш...* ДК - *Аха.* ЛК-2 - *Турлák.* ДК - *Дóбро.* ЛК-2 - *То је... то је према Сíрманицу.* ДК - *Аха.* ЛК-2 - *Пошто сам ја тамо рођен и познајем*

та места, значи: то је Турла́к, а има и Tucsási. ДК - Аха. То је друго место? ЛК-2 - Tucsási и Турла́к где је, то је уједно. ДК - Е, а јел има негде људи Торла́ци? Да их зову Торла́ци, Турла́ци? ЛК-2 - Е, Торла́ци људи нема.

тр. 39

ДК - Јел си чула некад за реч Торла́к? Гос-5 - Турла́к ли? ДК - Аха. Гос-5 - Па, тоа ми имамо. У госту́шко је тоа Турла́к, на ову страну [показује руком]. ДК - Тако се зове шта? Неко од присутних - Па, место се зове тако́. ДК - Место? Гос-5 - Место, место. Место је Турла́к. ДК - Турла́к? Гос-5 - А Ту́рла је овамо изнад село́. ДК - Има и место Ту́рла? Гос-5 - Има и Ту́рла, (...) а тоа Ту́рла овамо. ДК - Па шта значи та реч, шта је то Турла́к? Гос-5 - Па имовина, паињак, Ту́рла. „Куде́, бре, кара́ овце́те?“ „У Ту́рлу.“ „Куде́ ји пои́ воду?“ „На́ Кривин“ (...) Там’ па има вода́, кори́то... тако́, свако место има име.

тр. 40

ДК - Добро, а кажите ми јел сте чули за реч Торла́к? Бел-2 - Које́? Бел-1 - Ту́рла. ДК - Торла́к? Бел-1 - Ту́рла. ДК - Ту́рла, то сте чули? Шта је Ту́рла? Бел-1 - Па имамо ђу, ене ђу одовде гледамо сваки дџн. Па, шумáк. ДК - То је место? Бел-1- Па то је место, али му текá поставено име у старе године. Бел-2 - Текá крстено.

тр. 41

ДК - А јел сте чули за реч Торла́к? Гос-2 - Турла́к. ДК - Аха. Гос-2 - Па, чула сам. ДК -Па, шта је то? Гос-2 - То сам од бабу чула. То као кад се дигне прашина, на пример... Драгољуб Златковић - А, не, то је турло́. Гос-2 - Па турло́. Драгољуб Златковић - А, не – То́рлак. То је турло́, то је... Гос-2 - Па, Торла́к, па има овде́ место се зове Турло́. Драгољуб Златковић - Турла́к не, Ту́рла се зове место (...) Ту́рла има много (...) ДК - А шта је реч Торла́к, шта значи? Гос-4 - Па немам појма, не знам уопште шта је то.

тр. 42

ДК - Добро, а јел си чуо за реч Торла́к? Бел-5 - Торла́к? ДК - Аха. Бел-5 - Не, не, чекај да ти кажем: чул сам торла́к, куде́ овце гра-димо, па то место се зове торла́к. И ја си га казвам: имам јегре́к,

торлак. Драгољуб Златковић - Не зовете га торлак, него га зовете трла. (...) ДК - Чекај, чекај, чекај, јел га зовете... Какó зовете то место? Бел-5 - Јагрék, торлак, у Засковци се зовé торлак. ДК - То место? Бел-5 - То.

тр. 43

ДК - Е, сад ми кажите дал сте чули за реч Торлак некад? ЛК-3 - Па, ја јесам чуо, ал не мог' да се тренутно сетим. ЛК-4 - Торлак, шта беше то? ДК - Шта је Торлак? ЛК-3 - Па, то је ваљда стока где лежјí, трлиште. ЛК-4 - Не, то је тор. Торлак - тор. Бугари кажу: торлак, иначе ми кажемо: тор. ДК - Ви тор, јел тако? ЛК-4 - Тор (...). ДК - Старински је тор...? ЛК-3 - Тор, јегрécи. ДК - Јегрék? ЛК-4 - Јегрék. На њиву јегрék. Јегрék се зовé. ЛК-3 - Раније торови праве, као што су раније причáли за катуне где су тамо.

тр. 44

ДК - А шта је Торлак? Жена која је наишла - Торлак, ја мислим тóрла... тóрла тóва овце кудé лежју... Вл-2 - То је то (...) Вл-1 - То је тóрла. Жена - Трла? Бор-1 - Тóрла, тор. ДК - Како ви зовете? Жена - Трљаk неки. Вл-2 - Где овце лежју.

тр. 45

ДК - Да ли си чуо некад за реч Торлак? Пок-2 - Нисам чуо. ДК - Никад? Пок-2 - Па, можда... можда је оно... [збуњен и мало уплашен због таквог питања од стране непознатих људи] ДК - Није ништа страшно... Пок-2 - За ово што су трља́ли памук ли нешто, не знам, трлице, то...? ДК - Не трлице. Не, није то, то је друго.

тр. 46

ДК - Е, кажи ми дал си чуо за реч Торлак? Бел-3 - Торлак...? (...) [његов рођени брат се укључује у разговор и каже да је он чуо] Бел-3 - Торлак знам где је, али... [мисли на институт Торлак у Београду] [кроз дијалог његов брат каже да је реч о народу, а он даје коментар] Бел-3 - Е, то нисам чуо. [даље кроз дужи дијалог његов брат објашњава да је чуо да су Торлаци становници северозападне Бугарске и њиховог краја, Висока] ДК - Добро. (...) А ти кажеш ниси чуо за Торлаци? Бел-3 - Не, не, не. ДК - Никад? Први пут чујеш ту реч? Бел-3 - Први пут чујем. Торлак знам да има у Београд ин-

ститут, иначе за Торлак (...) ДК - А јел си чуо за Турлак? Бел-3 - Ни то нисам чуо. ДК - Турлак? Бел-3 - Не, не. (...)

тр. 47

ДК - Е сад ми кажи, ја сам чуо негде реч Торлак, ко су Торлаци? Јел си чуо за то у Димитровград или овде? ВО-2 - Торлак знам за Београд за Болницу (...) ДК - А овде неко, да има да се зове неко, као што сте ви Шопи, па да има Торлак? ВО-2 - Не, нисам чуо за то. (...) Не верујем... [пауза, размишља] Торлаци то су... Јел знаш шта је? Торлаци је то као да су досељени. (...) Торлаци су и то насеље, горе сте били, римско [мисли на оближњи археолошки локалитет]. ДК - Нисмо [били]. ВО-2 - Ама није друго, кажу да су дошли са стране. Е сада, то је можда у питању, ти Торлаци.

тр. 48

ДК - Кажи ми јел си ти чуо који су то људи Торлаци? ТД-4 - Које? ДК - Торлаци, шта је то? ТД-4 - Торлаци. Па то је један назив једне нације Торлаци. ДК - Па, добро, где су ти људи, који су то људи? ТД-4 - Па, где су? То пре било, у ранијих времена. ДК - Аха. ТД-4 - У ранијих времена преминула. Кад је бил можда кнез Лазар, или после по њега цар Душан, Стеван Немања. ДК - А где си ти чуо то? Где си чуо ту реч? Јел овде у село, јел си...? ТД-4 - Сад чујем од теб прво, ал они су ји другако звали. Да. ДК - Аха. ТД-4 - Другако су и звали. И Топли Дол се није звао Топли Дол, он се другачије звао, али после му надену име Топли Дол.

тр. 49

ДК - А кажи ми јел сте чули за реч Торлаци? ВО-1 - Чули смо за това, али не могу да ти објасним да ли смо ми Торлаци ел несмо. Уопште не мог да ти објасним, а чул сам. ДК - А јел то треба да сте ви ил су негде ту...? ВО-1 - Не, мислим [да су] са стране. Али Торлаци, сад да ли смо ми? А иначе по нацију смо, мислим, Бугаре. [после дужег разговора о другим темама, поново се говори о Торлацима] ДК - Значи никад ниси чуо за реч Торлаци? ВО-1 - Не, не, за Торлаци уопште нисам чуо (...) [размишља] По мое (...) значи потурњак - Торлак. Потурњак, по мени. ДК - Па шта значи то потурњак? ВО-1 - Потурњак значи да нема одређену веру [...]

тр. 50

ДК – *А дал сте чули за реч Торлák некад? Шљи-1 - Па, јесам.*
ДК – *Шта значи то? Шљи-1 - Па то, ја мислим да је то нека заједница, народ...* ДК – *Народ, али који, где? Шљи-1 - [дуга пауза, размишља] Па не знам, ближе не знам...*

тр. 51

ДК – *А који су Торлáci? Јел си чуо за то? ЈИ-3 - Торлáci - чуо сам, ал сљг се не мог сетим кој су Торлáci. Торлáci мора да су овám има...* Белопалáнчани, у Бџу Палáнку припадау ли, где ли, не мог, то не мог да кажем, не знам. ДК – *А јел си чуо за то? ЈИ-3 - Чуо сам за Торлáci, али не могу да кажем ништа.* ДК – *А јел било за ваи крај да неко каже...? ЈИ-3 - Не.* ДК – *То овде нико није...? ЈИ-3 - Торлáci, не.* ДК – *Нити кад одеш негде да ти неко каже: „Ти си Торлák“? ЈИ-3 - Не, не. То нико мени није реко. [...] Не знам то, нисам...*

тр. 52

ДК – *А да ли си чула за Торлáci? Који су? Торлáci? Ста-2 - Па, чула сам, ал ја тој не бџ знала кој су. Ваљда да су на доле како кам Влáси ли, кој ли су, не_бџ ја знала да ти објасним то.* ДК – *А где си чула? Овде или у село... или... доле [у Зајечару]? Ста-2 - И доле и овде тој велу: „Торлáci“, ал какви су тој, кој су, ја не знам кој су. Нема да се лаже.*

тр. 53

ДК – *Не знаш где живе такви људи који кажу да су Торлáci? ВО-1 - Па ваљда су... нису [ли] то Влауце, Румуни? То сам чуо од стари. Горе они су...* ДК – *То је преко...? ВО-1 - О, преко горе Дунав.* ДК – *Преко Дунав? ВО-1 - Преко Дунав.*

тр. 54

ДК – *А који су то Торлáci? Јел сте чули за то? РС-1 - Чуо сам. Торлáci, бар колко ја...* То је наше потóмство [казивач мисли: предање], које, за село овде у Стару планину. То су сточáри. ДК – *А где си чуо за то? Јел овде од стари људи ил негде са стране? РС-1 - Чуо сам сам од стари људи, ал 'и читао сам једну књигу.* ДК – *Коју књигу? РС-1 - Имам ђу али не знам где је, не могу да ђу нáјдем. Дао*

ми је један кад сам радио у Дојкинци. Он је из Славиње. ДК - Коста Костић? Драгољуб Златковић - Коста Костић, од њега има она књига. РС-1 - Коста Костић, можда је. Један, он ми је дао и ја сам читао. Значи, Торлаћи, то су исто ти Грци који су долазили. Црно-вљнци што ћи ми кажемо. Али, по књиге онó, Торлаћи то су значи насељеници у ово место који су се са стоку бавили. ДК - Аха. Па јел сте ви Торлаћи? РС-1 - Па, ми нисмо Торлаћи. ДК - Ви не знате од старине да сте Торлаћи? РС-1 - Не знамо.

тр. 55

ДК - А јел си чуо некад за реч Торлак? Гос-1 - А? ДК - Реч Торлак шта значи? Гос-1 - Ј..ém ли га, то не знам.

тр. 56

Гос-1 - То су имена сточари кад су били, па им је тако назив било. ДК - Који назив? Гос-1 - Па Турлаћи, људи, тако им је назив бил. Са стоку који су били там по шиљеварће [врста примитивног станишта, колибе], по колибе, по... чували стоку. Тој су ти туј, сточари су се казували, иначе... ДК - Па, где си ти то чуо? Гос-1 - Па, ја сам чул. Еј, горе у планину, исто. Чул сам, дабоме. ДК - Шта си чуо, шта кажу? Гос-1 - Па Турлак кажу. Па имали и овија, ј..ém ли га, још едни кој имаше, нану му е.ém? По Мóдреш што су били, горе по Драгаљциу, тија Турлацити. Стоку су чували (...) ДК - Јел то Црно-вљнци? Гос-1 - А? ДК - Јел Црно-вљнци мислиш? Гос-1 - П' онó, Турлаћи. Па имало овија, ј..ém ли му нану, ови, Грци имало. ДК - Грци. Јел сте ви овде Торлаћи јел то неки који су дошли од негде? Гос-1 - Тој су дошли горе у те планине куде им је држава дала испашу. ДК - И то су ти Турлаћи, Торлаћи, како...? Гос-1 - Па, Турлаћи, не може другаче, сточари. ДК - Јел си ти то негде чуо или мислиш овако да је то тако? Гос-1 - Ма, чул сам, бре. Ја сам бил манечак ту онј кад били горе. ДК - Аха. Гос-1 - А чул сам оди стари људи. Тија Турлацити, сточари. Те тамо у таквоа [показује мале примитивне привредне зграде], Златковић знае, те там'. Драгољуб Златковић - Где, у...? Гос-1 - У Драгаљциу там' што има колибете, четирес колибе да е. Драгољуб Златковић - То су грч-ће колибе? Гос-1 - А? Драгољуб Златковић - Грчће. Грци су били тамо? Гос-1 - Па, Грци, Црно-вљнци. Драгољуб Златковић - Па, то је то. Гос-1 - Е па то. Драгољуб Златковић - Јел то исто или ра-

зличито Торлаци и... Гос-1 - Па, то је, немаш други кој да је... ДК - Значи било је да стари људи кажу овде: „То су Торлаци“? Гос-1 - Па, чул сам, али детљак, кво чу разумем (...) то време, али углавном имало, имало и у Братску стран'једни тамо (...) Тамо куде су живили у водете, ти бар знаеш места [каже Златковићу]. Тамо, да га е.ём, и коњи и магаришта, све кара. То су ти људи... ДК - Па јел си ји видео ти? Гос-1 - А, нисам. ДК - Ниси? Гос-1 - Нисам. Чул сам оди бајту ми и оди деду ми. ДК - Аха. Драгољуб Златковић - Он је имао десетак година кад су последњи пут били. ДК - Јел су имали..., твој бајта јел имао неки контакт с њи? Јел су они били посебно, нису се мешали или како? Гос-1 - Па нису се мешали (...) Како да ти кажем? Сити смо били, оно је имало много догађаји ту, али ко је тој пратио да се... да знае кво е, ете така од људи чујеш. „Торлаци“ – каже – „горе са стоку“ (...), не дава, јева си матер, тека је тој било.

тр. 57

ДК - Добро, а ко су Торлаци? Дим-2 - Е, то би не... па то, то је... оно колко ја знам, то је с једне стране блиско [са Шопима], с друге стране далеко. Ја знам причу о... овим... о...није... не влашке породице, него оно: вуно... вуно... ДК - Црновлнци? Дим-2 - Црновунци. Драгољуб Златковић - Црновлнци? Дим-2 - То постоји та прича о насељавању баш тих села: Смиловци, Ђодоровци, Гуленовци, повезивање са тим неким племенима сточарским, која са су долазила ту, тако да, мене лично да питате... ДК - Па, какав... какве везе има тај назив Торлаци са тим сточарима? Дим-2 - Стварно да вам кажем, искрено речено... нисам се нешто о томе... ДК - Па, зашто си ти повезала? Дим-2 - Па, зато што ме то повезује... све... све дефиниција Торлаци, Црновунци, Шопи и шта ја знам, ми је... бих ставила у неки исти кош, у принципу одговара ко како то доживљава, не знам, стварно не би знала да кажем. Зато што неки то стављају у исти кош, буквално у исти кош. Ако питате, рецимо, просечног човека, он неће знати да одговори, као што и ја не знам да одговорим. Нисам... нисам пре... Нисам нешто ни читала литературу о томе [...] ДК - Па, дал су ови људи овде Торлаци? Дим-2 - Мислиће они пре да су Шопи, а Торлаци, сви ће питати шта је то Торлак.

тр. 58

ДК - *Е, а који су то, дал' си чуо за ту реч Торлаци?* ТД-1 - *Чуо сам, ал' не знам кој су то.* ДК - *А где си чуо?* ТД-1 - *Чуо сам у селу горе ја, другде нисам, у Топли Дол сам чуо. Казивачева жена - То старити ако је имало.* ТД-1 - *Каже: „А, бе, ти торлачћи ли оратиш?“* – каже. ДК - (...) *Али ко то каже?* ТД-1 - *Па, старији људи, али...* Казивачева жена - *Па, старити, који су?* ТД-1 - ... *Али не знам ко је...* Одакле је то потичало. *Каже: „А, бе, ти торлачћи ли оратиш?“* Драгољуб Златковић - *То је у смислу ниси јасан или шта?* ТД-1 - *Па, ваљда тако нешто.* Драгољуб Златковић - *То мало подругљиво или није?* ТД-1 - *Па као подругљиво, као шале се, тако нешто.* ДК - *Не можеш ништа више око тога?* ТД-1 - *Не могу, не знам.*

тр. 59

ТД-1 - *У радњу [он у селу држи поткивачку радњу] сам чуо од стари људи је... мало се као шале и зезају, и каже: „А, бе, ти причаш, изгледа ми, торлачћи“.* ДК - *Аха.* ТД-1 - *То сам чуо, иначе друго...* ДК - *Па, јел то кад неко не прича разумљиво ил...?* ТД-1 - *Не прича разумљиво, да, и он каже: „Ае, бе, де причај убаво“* – кае – *„кво млатиш торлачћи?“* Тако нешто отприлике. ДК - *А, значи, мало као подругљиво дође?* ТД-1 - *Да (...), али даље нисам ништа уочио.*

тр. 60

ТД-1 - *Аха. Па и ја сам чул горе код нас у радњу ту каже исто: „А, бе, ти торлачћи ли оратиш, не мож' те... не мож' те разберемо“.* ДК - *Да.* ТД-1 - *Кае: „Торлачћи ли орати?, Не мож' те – кае – разберемо каквó очеш“.* Тако се старци зајебаваоше, али сад шта је туј било, даље нисам ни ја мого да укапирам одакле је тај народ, одакле потиче и то.

тр. 61

ДК - *Кажми ми, да те питам нешто [...], јел си ти чуо за реч Торлаци можда? Који су то?* Зас-1 - *Чуо сам за реч Торлаци, али ништа даље ти не мог' објасним, који је то народ, одакле потиче, какó е, штó е...* Знаш за Грци, Црновлнци, имало на овом терену ту нашем баи. [...] [даље прича о Црновунцима, а онда се сам враћа

на тему] Зас-1 - *Иначе, за то сам чуо – Торла́ци, али кажем, не могу уопште да...* ДК - *Добро. Зас-1 - Немам, мислим, никакву предста-ву даље о томе ода́кле поти́чу. Оно́, овај... Имаше један покóјни Мија, ба́цо [обраћа се свом пашеногу, нашем водичу], песник. Он некако...* ТД-1 - *Аха. Зас-1 - Он је Завóјци био прогласи́о као неки Монголи. Али не иде. Монголи, Монг... То не личи на тај народ. [...]* [даље разговор скреће са теме, али се на њу опет враћа] Зас-1 - (...) *А за ово, за Торла́ке. Па... знаш кво е, не знам како́ туј... ти, ви тој после дефинишите. Као људи мало ова́ко óпасни људи.* ДК - *Аха. Зас-1 - Чуо сам од људи тако́, ако каже: „Гле како́ изгледаш, као да си Торла́к“.* ДК - *Аха. Зас-1 - Значи, то су мало ви́ти људи били тако́. Сећам се у Засковци овај Станковић Момир [...]* [следи неколико реченица о поменутом човеку] *Е, њега тако́ људи, он се много распра́вљаше с народ, само е њего́во билó, то ни́чијо ништа.* ДК - *Да је он у праву бил?* Зас-1 - *Да... већином. И као чу́л сам да су га назва́ли „Као да си Т(т)орла́к“, тако́ нешто. Значи да су то били неки опаки људи и тако.*

тр. 62

ДК - *Јел си чула за ту реч? [...]* Торла́ци. Или Турла́ци. ББ-4 - *Па, чула сам Турла́ци, ал ода́кле су - не знам.* ДК - *Па, јел то везано нешто за овај крај или не?* ББ-4 - *Не мог (...), тој не знам. [...]* Ја сам чула мужје вреве: *„Турла́ци, Турла́ци“.* ДК - *Мужје вреве: „Турла́ци“?* ББ-4 - *Аха, кад се купе, па тиће једњн на другога: „Ти си Турла́к“ [смеје се].* ДК - *А, било је то?* ББ-4 - *То се коре...* ДК - *А, коре се тако?* ББ-4 - *Аха. ДК - А што? То као...?* ББ-4 - *Па, и шале се то... терау си шалу. Млади, па се зашале, па тиће: „Турла́к“, „Ти си Турла́к“.* [смеје се] ДК - *Аха?* ББ-4 - *А кво им значи то, ја не знам кво им значи.*

тр. 63

ДК - *А јел си чуо за реч Торла́ци?* Јел-1 - *Торла́ци нас називају Бугари, овí, овај крај нас називају Торла́ци.* ДК - *Који крај?* Јел-1 - *Па, овај бугарски крај, северна Бугарија овамо...* ДК - *Беркóвица?* Јел-1 - *Беркóвица, Слатина, Длђи Дёл, Чипоровци...* Ту има много села. *До Фердинанд [данашња Монтана], сад не знам како́ е тај град прекри́шен. Та села, ја сам ту био...* ДК - *Био си, и кад оти́деш тамо онí ви зову́ Торла́ци?* Јел-1 - *Торла́ци. ДК - А ви овде́, јел зове́те ви*

себе Торла́ци? Јел-1 - Не. ДК - То нема од стари́не, стари људи да су прича́ли? Јел-1 - Нема. То од старине нема ту. ДК - А шта значи то кад кажу: „Торла́ци“? Што вас зову? Јел то мало подсмеиљиво дође? Јел није? Јел-1 - Ма, некакво пониже́ње, не зна́м. Али не зна́м тачно... ДК - Јел јесте пониже́ње? Јел-1 - Аха. ДК - Има мало? Јел-1 - Аха. Не знам због чега. Ја знам да Торла́ци... Чуо сам да Румуни називају Торла́ци, чини ми се тако́. То и ја сам... Овај крај, Бугари: „Торла́ци“... ДК - Па кад си ти био тамо? Кад била отво́рена граница? Кад? Јел-1 - Аха, за време окупације сам ја био тамо, четрдесет и треће године. ДК - Па шта, да радиш? Шта си раде́о тамо? Јел-1 - Иде́ мој отац те донесе, ту́ја партиза́нители на мора да доче́камо и партиза́ни, слушај, па нема шале́, па идемо, а оні [људи с друге стране Старе планине] имају доста, има́ли су, па смо ишли́, меша́ли смо се, ишли смо за кукуруз. Па узео мој ота́ц, не имал паре да плати, можда је и имал паре али тај му рекал [неки човек с друге стране Стар планине]: „Кад ми“ – каже – „причаш да имаш сина доброг коса́ча, снају да може да копа, мој син је“ – каже – „у војску, снаја доби́ла мало [дете?], нема кој да ми покóпа куку́руз и ја не могу да покóсим лива́ду. Нека до́јде твој син да коси а снаја да копа два дана, не тражим ти паре за та сто кила куку́руз“, те затó сам био ти́ја два дана у Слатину и био сам мало према Длђи Дёл али у селóто несъ́м улази́л. ДК - И значи ту су те звали Торла́к? Јел-1 - И то сам чуо од њи. Каже: „Ви, Торла́ци, бољи сте“ – каже – „од нас“. ДК - А тај деда како́ се звао што си био код њег? Јел-1 - Петар. ДК - Деда Петар? Јел-1 - Петар. ДК - Које село? Јел-1 - Не знам к’о му беше презиме. Слатина. ДК - Село Слатина. То је одма ту? Јел-1 - Одма преко срп... преко грани́цу, одма је ту. Нема три-четри километра на доле.

тр. 64

ДК - А који су то Торла́ци? Брл-2 - Торла́ци су нас звали Бугари кад оти́демо тамо. Ја сам тамо ишо у трго́вину и теј ни Торла́цити кажу. ДК - Кад си ишо? За време рата? Кад је граница [била отворена]... Које године? Брл-2 - Па, од четерéс прве до четерéс пéте године, четерéс седме године... ДК - И што си ишо тамо? Брл-2 - Ма, све су ни они израни́ли. Овде није било ништа, све је жито окупатор одне́о. ДК - Значи, ишли сте да...? Брл-2 - Ишли смо тамо, доно́симо храну. Па онда и чак у Пирот се носи́ло. Куку́руз,

жѣто, браѣно, маст, све. ДК - То за паре, за шта? Купували сте? Брл-2 - Купували смо. ДК - И кад си био тамо и шта – онѣ ти кажу да си Торлѣк? Брл-2 - „Торлѣците“ – кажу (...) И наши стари су за Првог светског рата били тамо и све „Торлѣци“ и „Торлѣчко“ – каже. Кад он [човек с друге стране Старе планине] треба да дојде код нас овде: „Идем у Торлѣчко“. ДК - А у која то села си ти био? Брл-2 - Ја сам био до Дунав, сва села. Драгољуб Златковић - Која? Наведи. ДК - Наведи у која села си чуо да те зову Торлѣк. Брл-2 - Слатина, Говѣжда, Сардѣница, онда Лѣпуѣња, Мѣљање, Кѣпиловци, Чѣпоровци, Бѣлимел, онда Прѣдела доле, до Дунавац (...) овѣ... ѣсто као у Банѣт [таква је равница] кад се пређе доле (...) Драгољуб Златковић - Из плѣnine кад се изѣђе онда равница? Брл-2 - Све равнѣца, бре. ДК - И свуда кажу да си Торлѣк? Брл-2 - Торлѣци. Драгољуб Златковић – Торлѣци? Брл-2 - Торлѣци. [...] ДК - А нису чуо овде некад да си... Некад да су стари рекли да сте ви Торлѣци? Брл-2 - А, па, стари су ни рекли да смо Торлѣци, јер су онѣ за ти, та, два рата тамо све дунђѣри били. ДК - Аха. Брл-2 - Онѣ су правили там куће. Ја сам тако стеко пријатељство. Мој отац там правио неколко куће и онда се збратиѣмили. Онѣ много воле Торлѣчко. ДК - Али ви не кажете то да сте ви Торлѣци? То онѣ за вас кажу? Брл-2 - То онѣ за нас кажу. ДК - А ви немате [тај назив за себе]...? Брл-2 - Немамо, немамо, ми несмо Торлѣци. ДК - Али ваши стари знају као дунђѣри тамо? Брл-2 - Као дунђѣри знају, и онѣ [људи с друге стране границе] су нас звали Торлѣци. (...) ДК - Какѣ онѣ тебе тамо зову, кад се отѣде у Чѣпровци шта онѣ кажу, јел кажу онѣ за себе да су Торлѣци? Брл-2 - Кажу. ДК - И онѣ кажу да су Торлѣци? Брл-2 - Не, не. Никад нису. За мене кажу, јесте. ДК - А за њих не? Брл-2 - За њи никад. (...) [разговор је прекинут, али је казивач неочекивано наставио] ДК - Шта? Западна Бугарска? Брл-2 - Западна Бугарска, то толико за нас везани и толико воле нас. ДК - Аха. Брл-2 - Они су нас хранили. Ја сам носио све од њи, ја сам ѣмао људе овѣмо, па смо нѣсили за Црну Траву храну, за партизани. Дођу овде из Велики Бођинци и начѣс, цѣлу ноч по реку.

тр. 65

ДК - Брлѣжани су ушли некад у печѣлбу, јел тако? Брл-1 - Јесте. ДК - Ајде да чујемо кад су ишли у печѣлбу шта се десѣло тамо? (...) Брл-1 - Е, кад су ишли у печѣлбу, онѣ су обавѣћали дунђѣрску рабѣту. [...] Дунђѣрску рабѣту. Правѣли су куће овѣм мештанима.

ДК - *Где? Брл-1 - У... у Дуги Дел, Диву Слатину, па су ишли чак и до Видин. [...] Ишли су у печалбу, неки су чували стоку код домаћина, бавили су се свачим. ДК - Добро. Брл-1 - Али су на неки начин знали да су Срби, знали су њихову веру, овај, православну, одржавали су и обичаје, па су недељом, кад су мало слободни, каже: „Недеља је данас – каже – гáздата нече да ни тера да рабóтимо, па че да идемо у цркву.“ И онда каже: „Имамо по́старе дрéиће, попрео́блечемо се и оти́демо у цркву. Али, мо́жда смо – каже – напра́вили грешку што, кад отидóмо у цркву, отидóмо у спéвници́ту, па ни се учини да знамо да [...] поéмо“. И каже: „Имаше – каже – крупни људи, деда Јоца – каже – покóјни има јак глас, па кад он – каже – каже: „Амин“, онó тиће падне некој цреп од цркву“. [сви присутни се смеју] И каже, па обичај је ваљда такав, ја нисам, одавно нисам био у цркву: „Одво́јено су мушкарци а одво́јено жене“. И каже: „Бугарскете жене́ почéше да причау: „Торла́ци“ – каже – „убаво пејат. Убаво“ – каже – „пејат.““ А, и каже: „Такó си шу́шкају. Пóпат“ – каже – „излэ́зне и он отво́ри алта́рат, и ми се“ – каже – „надамо са че, са че ни повáли да смо у́баво пејáли. А он“ – каже – „излэ́зе“, каже: „А, бе, óти ровáсте ко мага́ришта“.“ [сви се смеју] „А ми знамо“ – каже – „да смо у́баво појáли. Али он ни текá“ – каже – „пóвали. Женéте ни вале како́ лéпо пéвамо, али пóпат ни“ – каже – „напраи на мага́ришта. Али“ – каже – „не нáбрука ни ништа, што... каже да: „Зна́ете ху́баво, све по ред, зна́ете кад каквó трéбе да се отпојé и пéете“ – каже – „али много“ – каже – „и галами́“ – каже – „едáн, много окá. Не знам“ – каже – „да ли ви приметíсте, цреповити попада́ше од... ћеремíдете попада́ше од црквуту.““ ДК - *А где је то било, у које село тамо? Брл-1 - У Кóпиловци. [...] ДК - А шта зна́чи то Торла́ци? Брл-1 - Е, Торла́ци, онí су зна́ли, звали су наше кад пређу одáвде из Србију, звали су (j)и Торла́ци. Тако... То им је као... Жена казивача - То је као понижавајуће, ја мислим, нешто. Брл-1 - Ама није понижавајуће, него такó су (j)и звали – Торла́ци. И Вита Живковић писувао па питувао мене за Торла́ци: „Шта... Шта му то значи: Торла́ци?“ Па, кажем: „Ето такó, Торла́ци су били“, и тако.**

тр. 66

ДК - *Е, кажи ми да ли су чуо некад за реч Торла́к? Пак-1 - Чуо сам, то су Бугари нас зовáли Торла́ци. ДК - Па, како то? Што?*

Који Бугари? Пак-1 - Бугари преко границу који су били. Онí су нас звали овде Торла́ци. А по чему и по каквó – не знам. ДК - А кад си то чуо? Пак-1 - Чуо сам ја то ода́вна. ДК - Од кога? Од стари људи овде или...? Пак-1 - Од стари, од стари, од стари. Од стари овде, који су живели овде. ДК - Значи онí су такó прича́ли? Пак-1 - Ишли су тамо преко по Бугарску, ишли некад у печалóвину [печалбу], чак у Румунију су ишли. ДК - Аха, да? Пак-1 - Па каже: „Сиђу туа преко Стару плáнину, па сиђу на Дунав, па преко Дунав у Румунију“. ДК - Да? Пак-1 - И онí ји псују, каже: „Да е́ба мама“ – речу – „ови́ја Торла́ци.“ [смеје се] ДК - Па, јел то као нешто погрдно дође? Пак-1 - Е, па није ми јасно. Само такó су звали: „Торла́ци“, а по чему је не ми јасно. [после једног већег дискурса у разговору су поново поменути Торлаци] (...) ДК - Да ли је било некада ви за себе овде..., дал' ви за себе сте рекли некад да сте Торла́ци. Пак-1 - Не, ми смо Срби, не мож' да будемо друго [смеје се].

тр. 67

Дој-3 - Доноси́ли су на́ши [у току Другог светског рата] сол на грбину из Мрати́ново, Желéзну, Кóпиловци. Онí нас та́мо зову́ Турла́ци, а ми њí Загóрци.

тр. 68

ДК - Е кажи ми дал си чуо за реч Торла́к? Бел-3 - Торла́к...? Бел-4 - Знам, знам, чуо сам ја. Бел-3 - Торла́к знам где је, али... [мисли на институт Торлак у Београду] ДК - Где је? Бел-4 - То (...) народ су Торла́ци. ДК - Народ Торла́ци? Бел-4 – Да. Бел-3 - Е, то нисам чуо. ДК - А где си чуо то? Бел-4 - Чуо сам у Пироту. ДК – У Пироту? Бел-4 - Да. ДК - А овде, јел причају људи овде? Бел-4 - Не, то нисам чуо овде. ДК - Па ко су Торла́ци? Где си чуо? Бел-4 - Ние смо, и има тамо и у Бугарску, има тамо ва́лда до Видин. ДК - Аха. Бел-4 - ...Њи зову Торла́ци. ДК - Аха. Али где си чуо? Бел-4 - А ми смо Шопи. (...) [даље се дијалог односи на шопски идентитет, а онда се опет разговор враћа на Торлаке] ДК - Аха, а Торла́ци одакле су докле?. Бел-4 - Горе Видин и ту ми (...), Висóк, исто Торла́ци. ДК - Овај овде Висóк ваи? [мисли се на Средњи Висок, пошто је село Бела у горњем делу Средњег Висока] Бел-4 - Висóк, Горњи Висóк. ДК - Па која села рецимо? Бел-4 - Која села: Славиња, Ржана... ДК - Значи Горњи Висóк су Торла́ци? Бел-4 - Да. И Средњи Висóк.

ДК - *И Средњи? Па, то значи и ви?* Бел-4 - *Па, да, и ми, и ми смо то.* ДК - *Па где сте... где си то чуо? Од неког...?* Бел-4 - *Ја сам чуо у Пироту, а сад не знам од ког човека. Он је знао јер је био у Бугарској, тамо у Видину.* ДК - *Аха.* Бел-4 - *Каже: „Торлаците – то је једно племе“.* ДК - *Па ко је тај човек?* Бел-4 - *Не мог сад да се сетим.* ДК - *Он то негде прочитао или шта?* Бел-4 - *Ма био там (...) у Видин. Каже да смо ми Торлаци.* ДК - *Аха.* Бел-4 - *Од Видина па на овамо. (...) [у неколико следећих реченица његов брат потврђује да није чуо за речи Торлак и Турлак, осим за институт Торлак у Београду, а затим он везује Торлаке за Михајловград, данашњу Монтану]* ДК - *Значи где [су Торлаци]? Михајловград [данашња Монтана]?* Бел-4 - *Михајловград, Видин и Висок.* ДК - *Шта су они?* Бел-4 - *Торлаци, све су Торлаци.* ДК - *Аха.* Бел-4 - *Отуда [с друге стране Старе планине, у Бугарској] су рекли да смо једно племе Торлаци.* ДК - *Да.* Бел-4 - *То је Висок – каже – тај крај. То је једно племе.* ДК - *То су они њему рекли [том човеку који је био у Бугарској]?* Бел-4 - *Да.* ДК - *Да су једно племе које се зове Торлаци?* Бел-4 - *Да, Торлаци.*

тр. 69

ДК - *А јел си чуо за назив Торлак?* ЦВ-3 - *Причали су. Онџи си и њини зову там Торлаци, овај погранична села. Њини исто.* ДК - *Ови из Поље ови горе?* ЦВ-3 - *Да, па дабоме.* ДК - *Торлаци?* ЦВ-3 - *„Торлаци горе поред границата“.* *Текá се... и ми, наши, рецимо, то...* ДК - *И за вас су причали да сте Торлаци?* ЦВ-3 - *Торлаци. Торлаци.* ДК - *Било је баш теби да кажу да си Торлак?* ЦВ-3 - *Па, није, мене су сматрали као дете. Дабоме. А нису ме... поштовали су ме, ако су били као непријатељи једно време, али према мени су били врло, овако, педантни људи.* ДК - *Аха. А кад се каже Торлак, јел то дође као мало погрдно, као... тако сиротиња...?* ЦВ-3 - *Па, погрдно, видиш кво, јер немамо... како сам ја то разумео: Торлаци, они цене, немау прави граматички језик.* ДК - *Аха. По говор то?* ЦВ-3 - *По говор. [у каснијем делу разговора:]* ДК - *Која је разлика између ти, онџи ји зову Пољанци, Појанци, доле који су и... да кажемо, ти планинци? Јел има нека разлика?* ЦВ-3 - *Има разлика. Као год код нас и... доле ова тимочка села, исто.* ДК - *Е, која је разлика?* ЦВ-3 - *У говор, у понашање. Исто имау подвојеност [затвореност] као год, рецимо, и од Каменицу на доле.* ДК - *Е, па,*

какви сте ви, какви су овí од Каменицу? ЦВ-3 - У говору. У понашање. ДК - А шта у понашање? ЦВ-3 - Па, у понашање у пољопривреди, у ово-оно, у културу... ДК - Јел има мало у гостопримство нешто? ЦВ-3 - Више гостопримљиви смо ми према планину него тија доле. [...] ДК - А тамо код Бугара, а тамо? ЦВ-3 - Исто код Бугара. Па, говорим за код Бугара. Исто. [касније, приликом разговора о Тимочанима, становништву низводно у односу на Буџак:] ДК - Дал су и то Торлаци? ЦВ-3 - Па, вероватно, погранично који су, овако, припадају торлачком (...), не мож да буде. Ево, према, тамо, Корита, једно-друго, то су све погранична села. ДК - Значи, ти мислиш да је то по говор? ЦВ-3 - По говору. По говору, и по култури, и по понашање. Ми имамо посебно, ево, узнете погранична села према Пироту, а узмете доле у дубину према Ниш, према Белу Паланку – велика разлика. ДК - Кад би ти неко реко да си Торлак, јел би ти то било...? ЦВ-3 - Нема ме врећа ништа. ДК - Ништа? ЦВ-3 - Не осећам се увређено уопште. Јер видео сам и тамо [у Бугарској] ови зову њихови Торлаци: „Горе из планината“ - каже – „Торлак“.

тр. 70

ДК - Ево, он је из Војнеговац, али каже да је Пироћанац, значи тај... то је пиротски крај. Који је ово крај овде? ББ-2 - Па, често кажу: „Из Турлак, турлачки крај“, шта је знам. [касније] ДК - Који су то Торлаци? Торлаци, Турлаци, како си ти рекла? [...] ББ-1 - Они нас зову Торлаци, са стране. ДК - Ко зове? ББ-1 - Ево, Тимочани оведнак, овде: „Из Торлаци сте“, Тимочани кажу. ДК - Тимочани вама кажу? ББ-1 - Да... А ја, пак, зинем да кажем да су и онí Торлаци. И ми. ДК - А шта значи то Торлак? ББ-1 - Па, ко зна? Какó да ти кажем – не знам. ДК - Па, јел то нешто погрдно, подсмéшљиво...? ББ-1 - Ма, не, то је... н'умém ти кажем то за што... шта значи то. ДК - Али било је то да вам кажу? ББ-1 - Више пут су рекли. [...] ДК - Па, јел има неки конкретан случај да си ишла и да ти кажу: „Ево, ви сте Торлаци“? ББ-2 - Па... не знам, нема, али сам чула да тако зову. ДК - Овај крај овде? ББ-2 - Да. Да. ДК - А овí од Каменицу на доле? ББ-2 - Па, исто, и онí су исто, и за њи тако кажу. ДК - И за њи тако? ББ-2 - Малтене до Књажевца. ДК - Аха. А овај део: Минићево и још доле? То, не знаш? ББ-2 - Доле су (...) Тимок, из Тимок.

гр. 71

ДК - Е, а који су то Торлаци, јел си чуо за тај назив? Ћуш-1 - То се прича да смо ми то овде, овај крај, мислим тај Буџак, да је некада било. ДК - Аха? Ћуш-1 - Али сад то нико још не мож' да утврди. ДК - Е, а где си то чуо? Ћуш-1 - Па, од стари људи још, кад сам био мало млађи, као ви. ДК - Значи, причало се да сте Торлаци? Ћуш-1 - Аха, аха, причало се. ДК - Па, јел имаш неку... конкретни неки догађај или неки човек да је причао, неки деда да се сећаш да је причао? Ћуш-1 - Па, нема, тој све измрло. ДК - Јел се сећаш да су негде причали...? Ћуш-1 - Па, причали су, каже... обично кажу: „Ови Турлаци горе“ – каже. За наш крај. Међутим... ДК - И шта то значи? Ћуш-1 - Питај Бога ти шта је то, шта то значи. Да ли смо под Турци били, шта ли је, како ли је, ко то мож да зна? ДК - Аха. А јел било, овај... да су причали да су ишли у печалбу негде, па да каже: „Ето ји Торлаци“? Да су причали да су ји тамо звали Торлаци? Ћуш-1 - Не. ДК - Не знаш за то? Ћуш-1 - То не знам. [разговор даље иде ка другим темама, а потом се поново враћа на ову] ДК - И не знаш одакле та прича, то Торлаци? Ћуш-1 - Е, то не знам, то не знам. ДК - Али знаш да је за ваш крај? Ћуш-1 - Е, дабоме. ДК - А ови на доле, од Каменицу на доле, дал су Торлаци? Ћуш-1 - Кажу... Е, за њи не знам, али одоздóл каже: „То Торлаци“. Сам чуо само. ДК - Да одоздо вас зову тако? Ћуш-1 - Дабоме, од... ДК - Ови Тимочани вас зову? Ћуш-1 - Дабоме, дабоме. [у даљем разговору Златковић инсистира да се расчисти да ли казивач каже Торлаци или Турлаци, и утврђујемо да он изговара Турлаци]

гр. 72

ДК - А кажи ми који су то Торлаци? Врт-1 - Па... [смешка се], па називали су Торлаци овде наш крај. ДК - Аха? Врт-1 - Значи: као забачен крај. ДК - То мало као дође... јел дође нешто погрдно, као мало примитивно или тако? Врт-1 - Па, забачен крај. Нисмо... нисмо имали струју, нисмо имали други прилази. ДК - И ко вас је звао Торлаци? Врт-1 - Па... од Тимочање. ДК - Тимочање за вас кажу да сте Торлаци? Врт-1 - Аха. [смеје се] ДК - Јел имаш конкретан пример да ти је неко то реко или не? Врт-1 - Не... ДК - Да си био негде, па каже: „Торлак“? Врт-1 - А, не, не. Нисам... [не] директно мене, али... чуо сам тако да називау наш крај - Турлаци. ДК - Турлаци? Врт-1 - Значи: заостали људи [смеје се]. ДК - Заостали људи, то

то значи? Врт-1 - Аха. ДК - Па јел има то везе што сте ви сточари овде или нешто тако? Или да је од тор, од трло, од...? Врт-1 - Ма, не, само видиш [...] тако смо били удаљени – ни има воз код нас, ни има друго. Друго је сад, пробивено горе за [...] Бабин зуб и пут, и људи пролазе, и светло имамо, све тој много другојачије, а раније... Е, сад већ долазимо па у булу – немамо продавницу, немамо снабдевање никакво – постаđома па Торлаци [смеје се]. ДК - А јел си чуо да доле, овí неки Тíмочање, да ји зову Торлаци, да су онí доле Торлаци? Не? Врт-1 - Не, не, не. Њи си зову Тíмочани. ДК - Значи, кад се каже Торлак, то се овде мисли? Врт-1 - Аха. [...] Па, несáм директно ја чуо, али... чуо сам овако да тај наш крај назíвау Турлаци. [...] А по чему су се текá називáли, ја ценим: заостáлост, значи: забáчен крај... ДК - И то се баш мисли на овај калáнски крај... Јел се мисли и даље према Пирот на тамо или не? Врт-1 - Па, не. Овде, Буџак. ДК - За Буџак? Врт-1 - Буџак. Онí: „Турлаци“ и „Буџак“ [смеје се].

тр. 73

ДК - А који су то Торлаци? Врт-3 - Торлаци? ДК - Или Турлаци? Врт-3 - Па, онí нас зову Турлаци, али... ДК - Ко вас зове? Врт-3 - Па, обично овí... овí доле... Торлаци... Право да вам кажем, зашто су нас звали Торлаци, појма немам. Изгледа да је ту Моравска дивизија другог позива на Торлак... са Аустро-Угарском су ратовали и ту ослободили и зато ји назвали Торлаци, зато су остали као Торлаци, ми, овај део, та Морáвска дивизија другог позива, под командом Милана Недића. ДК - Јел то значи да су вас ови Тимочани, овде, Буџаклије звали Торлаци? Врт-3 - Звали Торлаци. Па сам се ја баш зато интересовао, па изгледа да је то у питању... та борба, то ослобођење, та дивизија. И онда назвали то Торлаци, остáли смо као Торлаци, овај део. ДК - А шта значи та реч Торлаци? Врт-3 - Па... то нико не зна, на то место што су ослободили – Тóрлак, на Тóрлак била битка. ДК - А где је то место? Врт-3 - Ја... ја право да вам кажем, дал је... то је близу Београда. Шумадија негде ли, место звано Тóрлак. Ту се водила борба и каже зато се зову Торлаци, што су они осло... и каже: „Побили Аустроугаре на Торлаку“. ДК - А дал си чуо да се ови доле Тíмочани зову Торлаци? Врт-3 - Чуо сам. Чуо сам. ДК - Јел има и то? Врт-3 - Па, има, али слабо. А нас овде... ДК - Јел имаш конкретно да те неко тако назвао, Торлаком?

Врт-3 - *Не, немам конкретно. [...] али има, то се проми́че, знаш... тако кроз разговор – „Торла́ци“. Ина́че, баш конкретнó не.*

тр. 74

Кал-2 - *Онí цео ова́ј крај зову́ Торла́ци. [...] ДК - А ко вас зове Торла́ци? Кал-2 - Ма, доле, тимочки крај, [...] Тимочани. ДК - Па, јел било то да онí за вас кажу да сте ви Торла́ци? Кал-2 - Па, неко у шали, неко... ДК - То у Књажевицу се деша́ва? Кал-2 - Да. [...] У шали, разговор, онó, неко: „Торла́к, Торла́к“. [касније:] ДК - Значи, да расчистимо: дешавало се да вама овде кажу да сте Торла́ци, ви нисте Торла́ци? Кал-2 - По неки пут. По неки пут, а ми нисмо.*

тр. 75

ДК - *А који су то Торла́ци?Торла́ци? Јел си чуо за тај назив? Габ-4 - Па, чуо сам. Па, то су овíја, бре... Власи доле мислим... Па, и нас овде називау Турла́ци неки. ДК - И вас називају? Габ-4 - Па, и нас. ДК - Па, где сте... где има... у Књажевац, где те назва́ли тако́? Ил кад си ишио као дунђер негде? Габ-4 - Па, не... каже: „Ви сте Турла́ци, бре, одóзго“. ДК - Турла́ци? Габ-4 - Пиро́ћанци. Пиро́ћанци. Турла́ци. ДК - Па, јел то исто Пиро́ћанци и Турла́ци? Габ-4 - Па, ј...м ли га исто ли је, не знам. ДК - Али тебе тако́ звали? Габ-4 - Није мене, него тако мислим тај... тај крај. ДК - Аха? Значи, кажу ти негде да си Пиро́ћанац. Габ-4 - Пиро́ћанац. Турла́ци. ДК - Аха. Е сад кад би ти могло да ми кажеш где је то било? [...] Габ-4 - Ма, и у Књажевац и у ова́ј села доле.*

тр. 76

ДК - *А кажи ми... који су то Торла́ци? ЈИ-1 - Торла́ци мора да је из ова́ј крај, неки овде зову Торла́ци. Кад сам био у Неготин тамо на неко славље код мои рођа́ци, па се они шали́ли са мном, неке шале изводи́ли, доле из влашки крај који су, у вези мене. „Море“ – каже – „пусти га“ – каже – „он Торла́к“. Ја сам први пут чуо. ДК - А то Власи неки били? ЈИ-1 - Власи ми кажу: „Он Торла́к“. Да сам као „Опасан је“, као „Торла́к“... у том смислу шала била. ДК - Али то дође као нешто погрдно, као нешто подсмешљиво мало? ЈИ-1 - Не, није подсмешљиво, него као Торла́к, као јачи, јак је. Они се шали́ли, не знам у шта беше, а ја ћутíм. „Не дирај га“ – каже – „он је Торла́к“. Као ћутíм, али мог да будем опасан, у том*

смислу ја сам разумео. [...] ДК - Да ли је било овде да старији људи кажу да сте Торлаћи? Јел си чуо овде пре него што си отишао? ЈИ-1 - Нисам. Нисам, ја сам то први пут чуо доле од њи. ДК - Аха. Па кад је то било, скоро или...? ЈИ-1 - Није скоро, није није. Више од десет године, доле на неки рођендан.

тр. 77

ДК - А јел сте доживели ви некад да за овај крај неко каже да су Торлаћи? Или сами људи, или неко за њих да каже? ЈИ-2 - Знаш како, да Вам кажем, овај, кад сам... кад сам у Београду, рецимо, пошто... пошто ми је супруга отуда, често идем тамо, и онда неки, ако се нађу земљаци, они кажу: „Еј, па, ви сте Торлаћи отуда“. Они су више чули за тај торлачки крај, мислим на та урбанија места средишње Србије, рецимо, тај део, тај... где су Краљево, Краг... Краљево мање-више, Јагодина, Смедерево, Београд, Нови Сад, они више, све то, тај наш крај цене као да смо ми Торлаћи. Разумете? Међутим, који смо ближи, који ми више знамо да ли смо Торлаћи да ли нисмо Торлаћи, ми смо Бујаћи, то јест тако-звани мештани Бујака.

тр. 78

ДК - А кажи ми јел си чуо за реч Торлак? Ста-1 - Торлак? ДК - Торлак, Турлак? Ста-1 - Чуо сам за ту реч. ДК - Шта је то? Ста-1 - Торлак, то ти је... то ти је... као... како да кажем, нек... у ствари људи који... забачена села или тако нешто. ДК - Па, где си чуо то? Ста-1 - Имам буразера у Лазаревац, он... њега зову Торлак? ДК - Тамо га зову Торлак? Ста-1 - Да. ДК - А он је из Стањинац? Ста-1 - Да. ДК - А јел има овде, овде да си чуо да причају то? Ста-1 - Нисам, нисам. [...] ДК - Па, шта, јел он насељен тамо или... ради тамо? Ста-1 - Родом је из Стањинца. Родитељи... Мајка му из Стањинац, а отац из Јаловик Извор. Радео у Књажевац... Његов отац радео у Књажевац (...) и тамо се отселили. [...] ДК - А шта је то, јел то погрдно нешто, мало подсмешљиво или...? Ста-1 - Не знам, мислим да није.

тр. 79

ДК - Е, после кад си био [у војсци], где си био? Габ-2 - После сам био на положај четерес четврту, кад су дошли Руси, нас

мобилисали, а онда сам био преко Босну... ДК - Па, тамо кад си се мешао с људи, питају те кој си и шта си, шта кажеш? Или чују твој говор па препознају да си одавде негде, шта кажеш? Габ-2 - Онј... Ови ја знам оди Шапчање, онј нас Торлаци зовеше. Исто. (...) „Ама нисмо ми Торлаци, бре. Кви Торлаци?“ ДК - Шапчање? Габ-2 - Дабоме. Од Шабац тамо и тија (...): „Ви сте“ – каже – „Торлаци, Бугараш“ – каже. ДК - Бугараш? Габ-2 - Да. ДК - А то је за њих исто, кад ти каже Торлак и Бугараш, то је нешто...? Габ-2 - Дабоме, тој за њи исто. ДК - Аха? Габ-2 - И ми се... ДК - Љутите се? Габ-2 - Ми се љутимо што ни зову тако, али онј тако ни зову нас. ДК - Па, шта му ти кажеш? Габ-2 - Шта му кажем? Кво чу му кажем?

тр. 80

Бра-1 - [...] Ја сам читао и ту књигу за Торлаци. Ја сам читао књигу за Торлаци... ДК - Коју књигу? Ко је то написао? Бра-1 - Па, Коста Костић ваљда. ДК - Аха? Бра-1 - За Торлацити ово... Е, то сам читао да смо ми, нисмо Шопи него смо Торлаци. ДК - А ви од старине шта ви кажете, шта сте ви? Бра-1 - Па... ДК - Шоп? Бра-1 - Шоп. Једноставно Шоп. Јер ја док нисам ту књигу прочитао, нисам знао да смо ово. ДК - Али си знао да сте Шопи? Бра-1 - Е, Шопи (...). Јесте, Шоп. [разговор даље скреће на друге теме, а онда се опет враћа на ову] ДК - А, значи, ово Торлаци, то [ниси знао]...? Бра-1 - Па, сад, после ту књигу сам све и прочитао. ДК - Пре тога ниси чуо за Торлаци? Бра-1 - Нисам, нисам. [У књи-зи:] „Торлаци“, „Торлаци“, „Торлаци“, „ми смо Торлаци“, ја: „Еј, бре“ – реко – „до сад Шопи, сад Торлаци. Сад ће дојде неко да напише другу књигу, па који ће будемо ми?“

тр. 81

ДК - Једно питање... Ко су Торлаци? Дим-3 - Е, то не могу да вам кажем, заиста не знам. ДК - Не знате? Дим-3 - Чуо сам о томе, али не знам. Читао сам неку књигу коју је Вита Живковић написао, али она ми ништа није значила, чак сам и заборавио, шта више, то је било пре можда седам-осам година када је он промовисао ту књигу. Ви знате за ту књигу? ДК - И тад сте први пут чули за тај назив? Дим-3 - Не, нисам тад први пут чуо. ДК - Него? Дим-3 - Можда сам чуо и раније, познат ми је термин Торлаци,

али нисам се интересовао. ДК - Да ли су то људи овог краја, дал ће овде неко за себе да каже да је Торлак? Дим-3 - Мислим да не. Мислим да не. Мислим да не, ја нисам никад чуо да је неко реко од мојих земљака или суграђана, или из села неког да је Торлак.

тр. 82

ДК - Добро. Да ли сте чули реч Торлак? Торлак, шта је то? Див-1 - Торлак. Ја мислим да би Пироћанци били компетентнији. Чуо јесам, али прави назив... овај, право значење те речи стварно не знам. ДК - Да. Значи у овом крају не постоји од старине, да су стари људи нешто причали о томе? Див-1 - Не, не. Нисам чуо ни од мојих старих, ни тако... [затим се у разговору прелази на другу тему, да би се касније поново наставило] [...] ДК - Реч Торлак где сте чули, одакле је познајете? Див-1 - Реч Торлак, овај, чуо сам, у ствари, по називу једне збирке у неком пиротском издању, ваљда Пиротске библиотеке ил тако нешто, везана је за Пирот. ДК - Књига која се зове „Торлак“? Див-1 - Да, књига која се зове „Торлак“. Ето, имао сам прилике, пошто ту радим, да ми дође у руке, иначе, стварно за ту реч... [не знам] ДК - Пре тога никад нисте чули? Див-1 - Пре тога не.

тр. 83

ДК - А Торлак, реч, шта значи? Вл-1 - То не знам... Знаш шта, био сам по Влашко, [...] ја сам то чуо тамо... ДК - Где по Влашко? Вл-1 - Мислим, од Зајечара па даље. (...) Ви Зајечар знате? ДК - Да. Вл-1 - Па сам био према Неготин као возач и чуо сам, каже: „Торлаци“. Е, сад, шта је Торлаци, не могу да кажем. ДК - Али тамо сте чули негде? Вл-1 - Тамо сам, иначе овде не постоји. Та реч не постоји. [током каснијег разговора:] Вл-1 - [...] У Пирот. Имам кућу, син ми је тамо, он је војно лице... ДК - И нисте чули у Пироту некад да се користи та реч Торлак? Вл-1 - Не, нисам чуо. Нисам чуо никад за то...

тр. 84

ДК - Јел ви знате шта је то Торлак? ТО-1 - Па, Торлак то су ови људи што живе од Калне на тамо. Турлаци, тако ји ми зовемо. Од Калну на тамо који живе, према... према Књажевац, тај... тај део. ДК - Аха? Ви ји зовете? Откуд знате за ту реч? ТО-1 - Па

тамо ји сви зову, тако, тој прича, одакле знам и ја [...]. ДК – Значи овде сви знају да су Торлаци ту, од Калну на тамо? ТО-1 - Торлаци од Калну, да, од Калну, чим Церову прођеш, на тамо – Торлаци. [нешто касније током разговора:] ДК - [...] Па јел сте ишли на тамо, на ту страну...? ТО-1 - Јесам, јесам био, ја сам био возач. ДК - Значи тај књажевачки део? ТО-1 - Ја, знам, имам доле брата у Зајчар. И у Књажевац, да... ДК - А ви одатле знате ода за Торлаци? ТО-1 - А и држао сам линију дуго време за Бор, за... [нешто касније током разговора:] ДК - А дал сви знају овде да су тамо Торлаци? ТО-1 - Не. Знају који... који се више мешају. [нешто касније током разговора, говори се о томе да се у књажевачком делу говори слично као у пиротском, „шопски“:] ДК - Јесте, али тамо кажу да су Торлаци? ТО-1 - Епа, не, они као и тај део зову Торлаци. А не Зајчар. ДК - Добро, Зајчар већ не. ТО-1 - Кална... Кална, Књажевац, тај део. ДК - Да? ТО-1 - Тамо су они, а... ДК - Већ Зајчар је друго, јел тако? ТО-1 - Зајчар је друго, да, влашка република [смеје се].

тр. 85

ДК - Е, а ко су Торлаци? Дим-1 - Па, Торлаци су ти, значи, Књажевац, Минићево, и сад, и они су вероватно мешани... Срби и... можда и Бугари... не знам. Стварно не могу да кажем. ДК - А где сте ви чули о Торлацима да су, рецимо, у Књажевцу и Минићеву? Дим-1 - Па, у Зајчару сам живела годинама, значи тамо сам рођена, имала сам, чак шта више, познанике, пријатеље, и они за себе кажу да су Торлаци. И тако... вероватно је... ето... Знам да тамо и они имају неки специфичан говор. Он није ни као овај овде шопски. Он је мало другачији. [нешто касније током разговора:] ДК – А да ли неко овде у Димитровграду ту реч помиње или нешто има везе с њом? Дим-1 - Ретко, нисам чула, не. ДК – Да ли ће људи из овог краја [димитровградског] да кажу да су Торлаци? Дим-1 - Чисто сумњам, они и не знају много [...]. [нешто касније током разговора:] ДК - А тамо у околини Књажевца и Минићева која су конкретна села... пошто људе, овај... која су торлачка, рецимо... ако знате...? Дим-1 - Па, сад, шта знам... Подсетите ме, како... заборавила сам... Добро, знам у Минићеву баш да је... добро, то није село, да кажемо да је варошица нека. [...] Имала сам тамо једног друга. ДК - Близу Минићева? Дим-1 - Близу Минићева и Књажевца, између. [покушава да се сети које је село у питању] [...] ДК - Равна

или Потрқање, или Дебелица, Трновац? Дим-1 - Е, Трновац. [...] У оном крају, значи књажевачки и минићевски тај део, људи се изјашњавају као Торлаци, а овде то нисам никад чула. Никад нико за себе неће да каже овде да је Торлак, јер... чак шта више, многи нису чули за тај термин... [после присећања о личним стварима везаним за друга Торлака] [...] Само знам да је био занимљива особа и да је говорио за себе то. ДК - Да је Торлак? Дим-1 - Торлак. ДК - Е, а кад је то било отприлике? Дим-1 - Па, то је било неких осамдесетих, осамдесет прве, друге, ту сам се с њим онда... онако, баш смо се фино дружили.

тр. 86

ДК - Добро, а који су Торлаци? [...] Торлаци, јел си чуо за то? Ста-3 - Па, Турлаци, тој између Књажевац и Зајечар, доле око Минићево, то су Турлаци. ДК - Аха, а где си ти то чуо? Ста-3 - Па, такој знам откад детињства [...] У војску кад смо (...): „Ја сам Турлак“, „Ја сам Пироћанац“, „Онија Зајчарац“, „Онија Негоћинац“. ДК - А где си био у војску? Ста-3 - Био сам тамо у Сплит, Ластово, Дубровник, Задар (...) ДК - А јел било некад да кажу за овај крај, да су овде Торлаци? Ста-3 - Не. ДК - Јел било да ти каже неко? Ста-3 - Не, никој, само Пироћанци, Пироћанац.

тр. 87

Кал-3 - Нисмо ми Торлаци, Торлаци у Тимок. [...] Доле су Торлаци, Тимочани. [...] Ми смо Буџаклије овде, а они су доле Торлаци. [...] Немамо ми везе с Торлаци.

тр. 88

ДК - Е, који су то Торлаци? Ћуш-5 - Торлаци... ДК - Јел си чуо за ту реч? Ћуш-5 - Чуо сам, то су Минићевци. ДК - Минићевци? Ћуш-5 - Да. ДК - Одакле то знаш? Ћуш-5 - То сам читао доле док сам био портир. Доле с једног Стојана смо читали да је то Торлаци. То је Минићево. ДК - Где? Где сте читали? Ћуш-5 - Па, нека... неки исечак, новина, тако је било, књижица. Неки, то Торлаци, значи то Минићевци, ту, не знам докле, ваљда до Мали Извор отприлике, па ту негде испред Књажевац, ту је. Књажевац си се раније звао Паланка. ДК - Ви сте га тако звали? Ћуш-5 - Па, старији су га звали тако. [касније током разговора] ДК - Значи, тај назив Торлаци не важи за ваш крај? Ћуш-5 - Не, сигурно.

тр. 89

ДК - *А који су то Торлаци? Торлаци? Јањ-1 - Торлаци доле испод Књажевац. ДК - Испод Књажевац? А ови на горе? Не? Јањ-1 - Па, не, то су све ова планинска села горе, а Торлаци су доле у... у... ДК - Па, где баш? Јањ-1 - Па, од Књажевац доле... Зуничја [Горње и Доње], Јела... Јелџиница, Дебелица, то су села (...)* ДК - *А кад се каже: „Торлак“, јел то нешто погрдно, лоше или не? Јањ-1 - Ма, Торлаци по газде људи, богати.*

тр. 90

ДК - *А који су Торлаци? Јањ-2 - Турлаци су ови доле поред Књажевац. ДК - Аха? Ви се не рачунате у то? Јањ-2 - Не. То су Торлаци. ДК - А јел било негде да кажеш одакле си, а да ти кажу да си Торлак? Јањ-2 - А не. ДК - То не? Јањ-2 - То се неће догодило, не. ДК - И који поред Књажевац, која села? Јањ-2 - Па, сва села... не памтим која су. Сва су тај села до Минићево доле. [...]* *А можда и Минићево, одакле знам.*

тр. 91

ДК - *Који су Торлаци? Јел си чуо за ту реч? Турлак, Торлак? ЈИ-8 - Торлаци, то ако нису ови доле према Минићево. Минићево, Мали Извор, тија ако буду нешто тако. ДК - А где си чуо то? ЈИ-8 - Па, где сам чуо? Приликом... кад идемо да радимо.*

тр. 92

ДК - *А који су Торлаци? ЈИ-6 - Тарлаци – тој не знам. ДК - Торлаци? Турлаци? ЈИ-6 - Не знам, то су нека_села тудека поред Књажевца, између Књажевца и Зајечара, баш која су села не мог се сетим. ДК - А где си чула то? Где си то чула, овде или доле у Зајечар? ЈИ-6 - Па, чула сам... чула сам доле.*

тр. 93

ДК - *Који су то Торлаци? [...]* *Јањ-4 - Торлаци су Тимочани, околине Књажевца, Минићева, Зајечара, ту баш... На доле, доле су већ Неготинци, али од Зајечара на горе су Торлаци, тој овде, околина Књажевца. [касније током разговора] Те тија Торлаци: Мали Извор, Вратарница... Заграђе... ДК - А то кад се каже: „Торлак“, јел то нешто погрдно или... Јел ти као лоше нешто или...? Јањ-4*

- *Ма, јок, море. Онда ту код Минићево има Сљџчко, Јаковац, ту Корита, једна, друга [Ново и Старо Корито].*

тр. 94

ДК - *А који су то Торлаци, јел си чула за то?* Габ-5 - *Епа, тија на доле Торлаци, од куде Књажевац.* ДК - *Аха?* Габ-5 - *По тај села.* ДК - *Па јел су и овí овде Торлаци, овí: Каменица и Штрпци? Јел то Торлаци ил не?* Габ-5 - *Ти несú, тија несú.* ДК - *Него доле још?* Габ-5 - *Још на доле, кам Књажевац. То тај села.* ДК - *Аха?* Габ-5 - *И тија зовú Торлаци.* ДК - *А где си то чула?* Габ-5 - *Па, причау, ја несám сагашиња. Одáвна.* ДК - *А чула си... а јел било да вас овде зовú Торлаци?* Габ-5 - *Нас не.* ДК - *Не?* Габ-5 - *Нас Пироћани зовú.*

тр. 95

ДК - *Добро, а који су Торлаци?* Габ-3 - *То је Торлаци доле...* Габ-2 - *То је око Минићево.* Габ-3 - *То је доле у Минићево.* Габ-2 - *Око Минићева.* ДК - *Аха. Јел то ви знате овде тако или...?* Габ-3 - *Не, ми знамо да су то Торлаци. Торлаци су онí. Вратарница – Торлаци.* Габ-2 - *Тако је им надимак, па сад...* Габ-3 - *Такó им је надимак.* ДК - *Шта значи то, јел то нешто лоше или добро?* Габ-3 - *Па, неé лоше, тој неки надимак, име на тај села.* ДК - *Аха?* Габ-3 - *Није ништа лоше то.* Габ-2 - *Није лоше, него тако: „Торлák“ – каже – „Торлák“.* Габ-3 - *И то је само околина Минићева, Торлаци? До Књажевац?* Габ-3 - *Да, да, до Књажевац на горе су Торлаци.* Габ-2 - *Да, да, на горе, да.* Габ-3 - *Минићево, онда доле Јелџиница, и овíја доле (...)* Габ-2 - *Па, има доле доста села.*

тр. 96

ДК - *Добро... а овí на доле, од Каменицу на доле, који су ти?* ЈИ-7 - *Епа, то су Тарлаци Тíмочање.* ДК - *Торлаци?* ЈИ-7 - *Аха.* ДК - *Значи, кад кажеш Торлák и Тíмочанин, Тíмочање, то је исто?* ЈИ-7 - *Па исто, то је доле све до Минићево, ту негде било рат некада, па ту изгину́ли људи, па, етé, такó ји зовú.* ДК - *Шта било?* ЈИ-7 - *За време рата.* ДК - *Аха?* ЈИ-7 - *За време Турака.* ДК - *Да?* ЈИ-7 - *Па, избíли се, много туј негде изгину́ли, „Били“ – каже – „Торлаци“.* ДК - *Али где, где су изгину́ли?* ЈИ-7 - *Па, негде од Минићево на горе, ја тој сам забрkáл историју [...]. Баи се знае там место где је и одáтле је... ДК - Али што да се зову Торлаци ако су*

изгинули? ЈИ-7 - Па, зато што били Турци. Турци изгинули. Наши ји побјили. ДК - Аха. Ал што да ји назову Торлаци? ЈИ-7 - Па ј...и га, не знам ја то, треба... Минићевци да питаш, ови доле, они че ти кажу како је. ДК - Аха. Значи мислиш да је то торлачки крај? ЈИ-7 - Па, то је. То је доле торлачки крај. ДК - Минићево? Књажевац? ЈИ-7 - Па, Минићево, Књажевац [...] ДК - Добро... а ови на доле, од Каменицу на доле, који су ти? ЈИ-7 - Па, тако кажу, одатле на доле, од Каменицу на доле, то било раније, кажу, торлачко место га звали, а овде смо ми били под Бугарску. Бугари нас држали, на сад... Као и Пирот што је био под Бугарску, Босиљград, ово све. ДК - А дал је било да теби неко, кад чује да си одавде негде, да ти каже да си Торлак? ЈИ-7 - Не каже ништа да сам Торлак, а каже да сам Пироћанац.

тр. 97

ДК - А шта ти знаш за Торлаци? Ин-2 - Па, ја не знам стварно пуно ту историју, стварно, што се тиче тога... ДК - Па, добро, где су Торлаци? Ин-2 - Па, пази, овај... има део, ја колко знам, део Минићева [...] и чујем и за овде Торлаци неко каже, ал врло ретко. ДК - Па, јел имаш такав случај да ти неко реко и за овај крај да је...? Ин-2 - Па, ја конкретно нисам имао случај да... да... да... [касније у разговору:] ДК - А шта ти знаш Торлаци, ти знаш преко ово доле... јел си знао нешто пре тога о томе, не? Ин-2 - Па, добро, не, нисам пуно пазио, ја (...), ја знам да Бата, он је баш оно... [наглашава свој торлачки идентитет]. ДК - Да, али ти сад, после свега, знаш и Бату знаш и мене, кад ти каже неко Торлаци, шта ти имаш у глави, који је то крај? Ин-2 - Па, ја сам знао... мислио сам да је то овај наш крај овде. Мислио сам да је то. Бата, овај... колко сам ја схватио да је тај део доле, минићевски неки део, али стварно, стварно нисам, овај... нема пуно причања о Торлацима овде. ДК - У почетку си мислио да је и овде [у Буцаку]? Ин-2 - Да, управо тако се дешавало. [...] ДК - Али сад кад би неко реко Торлаци, шта ти пада прво напамет? Ин-2 - Па, да ти кажем, Деки, овај... шта бих... стварно не знам шта да кажем. Торлаци то... ја сам знао да је отприлике... неки који су Тимочани, они кажу да смо ми Торлаци.

тр. 98

ДК - Е, шта је то на доле? Како човек одавде или Ви доживљавате тај доле... простор? ЈИ-2 - Па, сад... то је сад као почиње

торлачки крај, као ту: Минићево, као та села, као што се захвата тај део, колико сам упознат из ових... ја сам, у ствари, сад тренутно, председник Управног одбора Библиотеке [у Књажевцу], па сам онда по тим књигама тражио тај део, јер познајем овог свог библиотекара Властимира Николића из Минићева, који он и ради за тим торлачким новинама, и он ми је дао ту понуду да то видимо, одакле и како, истраживали смо, али нисам ишо до краја, друге тако неке обавезе.

тр. 99

ДК - Е, сад, како се... како ви видите ове доле, значи, од Габровнице даље. Ко су то? Како их ви зовете? Народ овог краја [како их зове]? Кал-1 - Па... то су... Покушавамо да их зовемо Тимочанима, међутим, овај... то су они доле већ око Минићева, носе назив Торлаци. Иначе... ДК - Откуд то... откуд ви знате за то? Минићево је далеко, откуд та информација да су то Торлаци? Кал-1 - То је некако везано за... за оно брдо Торлак, ваљда тамо су Тимочани, да ли ратовали, ово, не знам баш тачно. Али углавном, Минићево и околина третирају се као Торлаци. [касније у току разговора:] ДК - Да ли се десило по говору или по нечему да неко каже да... да су људи овог краја Торлаци? Или да сте ви Торлаци? Кал-1 - Не, то нигде нисам чуо, нити овде... Ево, помените име, овај, људи који... који су, овај, мислим нису читали, нису, овај... да ли је... да ли је неко... зна за само име Торлак. Мада је имам један часопис ту који је... Минићевци издају и тако, баш тако га зову: Торлак. Ево, ту је иза. [касније:] ДК - Да ли сте пре тога чули за реч Торлак или тек преко овог завичајног удружења и новина? Кал-1 - Не, чуо сам раније, чуо сам и то и... чак сам покушавао да сазнам откуд то име Торлак, па кажу по неком брду код Београда.

тр. 100

ДК - Који су Торлаци? По теби? Габ-1 - Па, ја мислим минићевски крај доле. [касније у току разговора:] ДК - А где си чуо баш да су Минићевци Торлаци? [...] Габ-1 - Ама, чуо сам и од тебе. ДК - Од мене? Габ-1 - Аха. [смејемо се и он и ја] ДК - Како од мене? Где, на телевизор или где? [...] Габ-1 - Па, на телевизији сам Ви видео, и онó на Телевизији Зајчар, колко пут. Одма сам те познао. [...] И гост си у емисију, колко пут. У „Мој град“ си био. ДК - Аха. А ти

гледаш редóвно то? Габ-1 - Па, гледам... страшна телевизија то (...) ДК - И шта, кад представљам лист „Торлак“ и ти видиш да је то Минићево и то... Габ-1 - Ја знам да си тај крај, Корито, шта ја знам. ДК - А пре тога? Јел си чуо за ту реч пре тога? Габ-1 - Чуо сам. Али... ДК - Ниси знао где је и шта? Габ-1 - Јесте. Ја све мислим да то цео овај наш крај књажевачки – Торлаци.

тр. 101

ДК - Шта они кажу шта си ти? Ти кажеш: „Калански крај“, а они шта кажу? ЦВ-1 - А, па Пироћанци. Едни кажу Бугари... ЦВ-2 - Турлаци. ЦВ-1 - Турлаци, Бугараци ни називају. ЦВ-2 - [смеје се] Погранична зона. ЦВ-1 - Погранична зона. ЦВ-2 - Већином Турлаци. ДК - Како? Турлаци. ЦВ-1 - Турлаци.[...] ДК - Па, где су вам то рекли, доле у Бор? [...] ЦВ-1 - То су Књажевчани. То је овај... То је турлачки крај овде. ЦВ-2 - Па, сви који... ко је од Књажевац, они кажу: „Тој Турлак“. А што је то такво – кој зна? ЦВ-1 - Турлаци. Зашто је то, не знам ни ја. ДК - Шта то значи? ЦВ-1 - Не знам ни ја. Драгољуб Златковић - Да ли је то говорио деда, баба, прадеда? Турлак? ЦВ-1 - Оче да је то нека турска реч. Може да е... Драгољуб Златковић - Да ли сте чули да је ваш деда, ваш прадеда говорио: „Турлаци“ или „Торлаци“? ЦВ-1 - Нисам од њега чуо, али овí одóдо ни назíвау, каже: „То Турлаци“. ДК - У Бор сте чули? ЦВ-1 - Аха. ЦВ-2 - Каже: „Турлак“, а шта је то...? ДК - И одáкле докле су Торлаци? [...] ЦВ-1 - Па, ту, од Књажевац па на горе. [разговор се наставља у вези са другим темама, а онда се опет враћа на ову] ДК - А кад ти кажу „Турлак“... ЦВ-2 - [смеје се] Нека каже како оће. ДК - Јел то дође мало као погрдно, непријатно? ЦВ-1 - Ма, јок. Ништа ми не смета, нек каже како оће. ЦВ-2 - [смеје се]. ЦВ-1 - То је нека турска реч мора. Драгољуб Златковић - А да ли те понижава кад каже: „Турлак“? ЦВ-2 - Е, па, ко ти га зна? ЦВ-1 - Па, не. Тако се то називало, као што се називало Заглавак. И Заглавак се називао овај крај. Ел сте чули, сигурно...? [...] ДК - А Буџак? ЦВ-1 - У Буџак. Заглавак. ЦВ-2 - Исто такво... [смеје се] Кој те пита?

тр. 102

ДК - А који су то Торлаци, јел си чуо за ту реч?Торлак? ЦВ-4 - Торлаци. Чуо сам, то је доле. ДК - Где? ЦВ-4 - Па, неготинско,

ово, Торлачија ли је.. па, и ви, и Зајчар има. ДК - Аха? ЦВ-4 - И у Зајечар има. Торлаци. ДК - А јел то није овде? Јел то овде? ЦВ-4 - То је доле. Неготин. Нема овде Торлаци.

КАЗИВАЧИ

Балта Бериловац (Буцак – општина Књажевац)

ББ-1 – Александар Тирић из Балта Бериловца, рођен 1935. године у Балта Бериловцу. Разговор обављен 1. јуна 2009. у Балта Бериловцу.

ББ-2 – Биљана Виденовић из Балта Бериловца и Калне, рођена 1960. године у Балта Бериловцу. Разговор обављен 1. јуна 2009. у Балта Бериловцу.

ББ-3 – Божидар Поповић из Балта Бериловца, рођен 1934. године у Балта Бериловцу. Разговор обављен 1. јуна 2009. у Балта Бериловцу.

ББ-4 – Олга Поповић из Балта Бериловца, рођена 1923. године у Балта Бериловцу. Разговор обављен 1. јуна 2009. у Балта Бериловцу.

ББ-5 – Данка Ђорђевић из Балта Бериловца, рођена 1959. године у Топлом Долу. Разговор обављен 1. јуна 2009. у Балта Бериловцу.

Бела (Средњи Висок – општина Пирот)

Бел-1 – Јелена Димитријевић из Беле, рођена 1934. године у Бели. Разговор обављен 11. августа 2007. у Бели.

Бел-2 – Станимир Димитријевић из Беле, рођен 1931. године у Бели. Разговор обављен 11. августа 2007. у Бели.

Бел-3 – Младен Танчић из Беле, рођен 1956. године у Бели. Разговор обављен 11. августа 2007. у Бели.

Бел-4 – Ненад Танчић из Беле, рођен 1950. године у Бели. Разговор обављен 11. августа 2007. у Бели.

Бел-5 – Богосав Илијић из Беле, рођен 1941. године у Бели. Разговор обављен 11. августа 2007. у Бели.

Бел-6 – Десимир Тошић из Беле, рођен 1935. године у Бели. Разговор обављен 11. августа 2007. у Бели.

Бор

Бор-1 – Бранислав Митић, рођен 1935. године у Радоњинцу, општина Бабушница (област Лужница). Живи у Бору. Разговор обављен 4. августа 2009. у Власима код Димитровграда.

Браћевци (Горњи Висок – општина Димитровград)

Бра-1 – Илко Димитров, рођен 1946. године у Браћевцима, где и живи. Разговор обављен 19. јула 2007. у Браћевцима.

Бра-2 – Славка Димитрова, рођена 1948. године у Каменици, живи у Браћевцима, где је удата. Разговор обављен 19. јула 2007. у Браћевцима.

Брлог (Горњи Висок – општина Пирот)

Брл-1 – Јован Петровић из Пирота, рођен 1930. године у Брлогу. Разговор обављен 14. августа 2007. у Пироту.

Брл-2 – Димитрије Ђорђевић из Брлога, рођен 1918. године у Брлогу. Разговор обављен 20. јула 2007. у Брлогу.

Височка Ржана (Горњи Висок – општина Пирот)

ВР-1 – Василића Каменовић из Височке Ржане, рођена 1922. године у Височној Ржани. Разговор обављен 21. јула 2007. у Височној Ржани.

Височки Одоровци (Забрђе – општина Димитровград)

ВО-1 – Станимир Станијев из Височких Одороваца, рођен 1932. године у Височким Одоровцима, где и данас живи. Живео и радио у Димитровграду, а у родно село се вратио после одласка у пензију. Разговор обављен 18. јула 2007. у Височким Одоровцима.

ВО-2 – Никола Давитков из Височких Одороваца, рођен 1932. године у Височким Одоровцима. Живи у Димитровграду и Височким Одоровцима. Разговор обављен 18. јула 2007. у Височким Одоровцима.

Власи (општина Пирот)

Вл-1 – Аранђел Савов, рођен 1939. године у Власима. Живео је у Пироту, а сада поново у родном селу. Разговор обављен 4. августа 2009. у Власима.

Вл-2 – Анка Митић, рођена 1935. године у Власима. Живи у Бору. Разговор обављен 4. августа 2009. у Власима.

Вртовац (Буцак - општина Књажевац)

Врт-1 – Момчило Милошевић из Вртовца, рођен 1929. године у Вртовцу. Разговор обављен 1. јуна 2010. у Вртовцу.

Врт-2 – Вукосава Милкић из Вртовца, рођена 1934. године у Вртовцу. Разговор обављен 2. јуна 2010. у Вртовцу.

Врт-3 – Драгољуб Величковић из Вртовца, рођен 1936. године у Вртовцу. Разговор обављен 3. јуна 2010. у Вртовцу.

Габровница (Буцак - општина Књажевац)

Габ-1 – Љубинко Ћирић из Габровнице, рођен 1948. године у Габровници. Од 1963. године до пензије живео у Књажевцу. Разговор обављен 3. јуна 2010. у Габровници.

Габ-2 – Чедомир Николић из Габровнице, рођен 1920. године у Габровници. Разговор обављен 3. јуна 2010. у Габровници.

Габ-3 – Борислав Николић из Зајечара, рођен 1927. године у Габровници. Разговор обављен 3. јуна 2010. у Габровници.

Габ-4 – Добросав Благојевић из Књажевца, рођен 1933. године у Габровници. Разговор обављен 3. јуна 2010. у Габровници.

Габ-5 – Станка Вељковић из Габровнице, рођена 1927. године у Татрасници. Разговор обављен 3. јуна 2010. у Габровници.

Горња Држина (општина Пирот)

ГД-1 – Јана Тодорова, рођена 1929. године у Горњој Држини, где и живи. Разговор обављен 4. августа 2009. у Горњој Држини.

Горњи Рињ (општина Бела Паланка)

ГР-1 – Дејан Милошевић из Беле Паланке, рођен 1967. године у Белој Паланци, пореклом из Горњег Риња. Разговор обављен 13. августа 2007. у Белој Паланци.

Гостуша (Средњи Висок – општина Пирот)

Гос-1 – Борисав Влатковић из Гостуше, рођен 1920. године у Гостуши (никад се није селио из села). Разговор обављен 11. августа 2007. у Гостуши.

Гос-2 – Јаворка Пантелић, рођена 1932. године у Гостуши, живи у селу Градашница код Пирота, од кад је остала без посла у Пироту више времена проводи у Гостуши. Разговор обављен 11. августа 2007. у Гостуши.

Гос-3 – Станимир Јовановић из Гостуше, рођен 1940. године у Гостуши. Као дете био је слуга у селу Нишор код Пирота, а затим је отишао да учи занат у селу Мраморак у Банату, где је остао 12 година. Вратио се у Пирот, где је живео и радио као возач. Разговор обављен 11. августа 2007. у Гостуши.

Гос-4 – Видосава Голубовић из Гостуше, рођена 1925. године у Гостуши. Разговор обављен 11. августа 2007. у Гостуши.

Гос-5 – Јевросима Илић из Гостуше, рођена 1928. године у Гостуши. Разговор обављен 11. августа 2007. у Гостуши.

Градиње (општина Димитровград)

Град-1 – Бобан Рајков из Градиња, рођен 1967. године у Димитровграду. Разговор обављен 4. августа 2009. на граничном прелазу Градина код Димитровграда.

Дивљана (општина Бела Паланка)

Див-1 – Радиша Крстић из Беле Паланке, рођен 1949. године у Дивљану. Књижничар у Библиотеци „Вук Караџић“ у Белој Паланци. Разговор обављен 13. августа 2007. у Белој Паланци.

Димитровград

Дим-1 – Весна Владимиров из Димитровграда, рођена у Зајечару 1962. године, удата 1987. године у Димитровграду (девојачко презиме Ангелов, родитељи су јој из Височких Одороваца код Димитровграда, насељени у Зајечару 50-тих година XX века). Ради као књижничар у Народној библиотеци „Детко Петров“ у Димитровграду. Разговор обављен 14. августа 2007. у Димитровграду.

Дим-2 – Елизабета Георгијев из Димитровграда, рођена 1975. године у Димитровграду (порекло по оцу из села Смиловци, а по мајци из села Влковија, околина Димитровграда). По струци је дипломирани филолог српског језика са јужнословенским језицима (дипломирала 1999. године), а ради као библиотекар у Народној библиотеци „Детко Петров“ у Димитровграду. Разговор обављен 14. августа 2007. у Димитровграду.

Дим-3 – Иван Иванов из Димитровграда, рођен 1947. године у Димитровграду (пореклом по оцу из села Сливница, по мајци из села Лукавица - околина Димитровграда). По струци је инжењер електротехнике, а ради као директор Народне библиотеке „Детко

Петров” у Димитровграду. Разговор обављен 14. августа 2007. у Димитровграду.

Дојкинци (Горњи Висок – општина Пирот)

Дој-1 – Миливоје Манчић из Дојкинаца, рођен 1930. године у Дојкинцима. Разговор обављен 20. јула 2007. у Дојкинцима.

Дој-2 – Јордан Марић из Дојкинаца, рођен 1922. године у Дојкинцима. Разговор обављен 20. јула 2007. у Дојкинцима.

Дој-3 – Богољуб Петровић из Дојкинаца, рођен 1929. године у Дојкинцима. Разговор обавио Драгољуб Златковић 8. фебруара 2012. у Пироту и исказ телефоном проследио 11. фебруара 2012. године.

Засковци (општина Пирот)

Зас-1 – Рајко Николић из Засковаца, рођен 1936. године у Засковцима. Разговор обављен 15. августа 2007. на викендици на путу за Засковце.

Инова (Буцак - општина Књажевац)

Ин-1 – Љубомир Николић из Инове, рођен 1935. године у Инови. Разговор обављен 3. јуна 2010. у Инови.

Ин-2 – Дивко Николић из Инове, рођен 1954. године у Инови. Разговор обављен 3. јуна 2010. у Инови.

Јаловик Извор (Буцак - општина Књажевац)

ЈИ-1 – Томислав Веселиновић из Јаловик Извора, рођен 1931. године у Јаловик Извору. Разговор обављен 2. јуна 2010. у Јаловик Извору.

ЈИ-2 – Славољуб Голубовић из Јаловик Извора, рођен 1948. године у Јаловик Извору. Завршио политичке науке у Београду, а касније, углавном као чиновник и новинар, радио у Београду, Зајечару и Књажевцу. Био дописник листа „Борба“ за Тимочку крајину, а потом је био новинар у локалним „Књажевачким новинама“, где је био и секретар и технички уредник. Потом ради на новоотвореном Радио Књажевцу. Разговор обављен 2. јуна 2010. у Јаловик Извору.

ЈИ-3 – Мирослав Тодоровић из Јаловик Извора (заселак Ћиринци), рођен 1933. године у Јаловик Извору. Разговор обављен 2. јуна 2010. у Јаловик Извору.

ЈИ-4 – Светомир Ђорђевић из Јаловик Извора (заселак Ћиринци), рођен 1936. године у Јаловик Извору. Разговор обављен 2. јуна 2010. у Јаловик Извору.

ЈИ-5 – Олга Ђорђевић из Јаловик Извора (заселак Ћиринци), рођена 1934. године у Перишу (општина Сврљиг). Разговор обављен 2. јуна 2010. у Јаловик Извору.

ЈИ-6 – Словенка Јовановић из Јаловик Извора (заселак Река), рођена 1927. године у Јаловик Извору. Разговор обављен 2. јуна 2010. у Јаловик Извору.

ЈИ-7 – Војислав Петровић из Јаловик Извора (заселак Река), рођен 1943. године у Јаловик Извору. Разговор обављен 2. јуна 2010. у Јаловик Извору.

ЈИ-8 – Вукоман Ђорђевић из Јаловик Извора (заселак Река), рођен 1941. године у Јаловик Извору. Разговор обављен 2. јуна 2010. у Јаловик Извору.

Јања (Буцак - општина Књажевац)

Јањ-1 – Милорад Младеновић из Јање, рођен 1931. године у Јањи. Разговор обављен 1. јуна 2010. у Јањи.

Јањ-2 – Миле Јовановић из Јање, рођен 1936. године у Јањи. Разговор обављен 1. јуна 2010. у Јањи.

Јањ-3 – Видосав Младеновић из Јање, рођен 1934. године у Јањи. Разговор обављен 1. јуна 2010. у Јањи.

Јањ-4 – Светислав Милошевић из Јање, рођен 1928. године у Јањи. Разговор обављен 1. јуна 2010. у Јањи.

Јеловица (Горњи Висок – општина Пирот)

Јел-1 – Јордан Стојановић из Јеловице, рођен 1921. године у Јеловици. Разговор обављен 20. јула 2007. у Јеловици.

Кална (Буцак - општина Књажевац)

Кал-1 – Бранислав Денчић из Калне, рођен 1933. године у Стањинцу. Наставник у пензији. Школовао се у прогимназији у Кални, у Учитељској школи у Неготину и на Вишој педагошкој школи у Нишу, група за српскохрватски језик. Цео радни век провео је у Буцаку: као учитељ у Татрасници, Јањи, Јаловик Извору, Вртовцу, Ћуштици, Црном Врху и, на крају, Кални, где је касније био наставник и директор школе и одакле је 1995. године отишао у

пензију. Супруга му је из Пирота, такође службовала у овом крају. Један син му је у Пироту, а други у Нишу. Разговор обављен 2. јуна 2010. у Кални.

Кал-2 – Драгољуб Голубовић из Калне, рођен 1936. године у Кални. Разговор обављен 3. јуна 2010. у Кални.

Кал-3 – Видинка Голубовић из Калне, рођена 1939. године у Кални. Разговор обављен 3. јуна 2010. у Кални.

Кременица (општина Бела Паланка)

Кре-1 – Хранимир Ђорђевић из Кременице, рођен 1936. године у Кременици. Због школовања и посла цео живот мењао места живљења: Кременица, Бела Паланка, Ниш, Београд, Аранђеловац, Димитровград. Разговор обављен 13. августа 2007. у Кременици.

Лукањске колибе (Средњи Висок – општина Пирот)

ЛК-1 – Мирослава Станишић из Лукањских колиба, рођена 1931. године у Паклештици, удата 1954. године у Лукању. Разговор обављен 11. августа 2007. у Лукањским колибама.

ЛК-2 – Јован Павловић из Лукањских колиба, рођен 1944. године у Гостуши. Разговор обављен 11. августа 2007. у Лукањским колибама.

ЛК-3 – Милоје Нинчић из Лукањских колиба, рођен 1934. године у Паклештици. Разговор обављен 12. августа 2007. у Лукањским колибама.

ЛК-4 – Славко Нинчић из Лукањских колиба, рођен 1951. године у Великој Лукањи. Разговор обављен 12. августа 2007. у Лукањским колибама.

Паклештица (Средњи Висок – општина Пирот)

Пак-1 – Душан Влатковић из Паклештице, рођен 1919. године у Паклештици. Разговор обављен 12. августа 2007. у Паклештици.

Пак-2 – Недељко Каменовић из Паклештице, рођен 1935. године у Рсовцима. У Паклештицу је дошао као учитељ 1957. године и ту је радио до 1974. године, а онда је премештен у Пирот. Разговор обављен 12. августа 2007. у Паклештици.

Пак-3 – Јованка Вацић из Паклештице, рођена 1934. године у Дојкинцима (у Паклештицу је удата). Разговор обављен 12. августа 2007. у Паклештици.

Покровеник (Средњи Висок – општина Пирот)

Пок-1 – Милован Стојановић из Покровеника, рођен 1941. године у Покровенику. Разговор обављен 12. августа 2007. у Покровенику.

Пок-2 – Горан Стојановић из Покровеника, рођен 1966. године у Покровенику. Ради у фабрици „Први мај“ у Пироту. Разговор обављен 12. августа 2007. у Покровенику.

Понор (општина Пирот)

Пон-1 – Богдан Ристић из Понора, рођен 1940. године у Понору. Разговор обављен 13. августа 2007. у Понору.

Росомач (Горњи Висок – општина Пирот)

Рос-1 – Живка Драгић из Росомача, рођена 1942. године у Росомачу. Разговор обављен 20. јула 2007. у Росомачу.

Рос-2 – Гојко Тирић из Росомача, рођен 1924. године у Росомачу. Разговор обављен 20. јула 2007. у Росомачу.

Рсовци (Горњи Висок – општина Пирот)

Рс-1 – Милутин Дојкић из Рсоваца, рођен 1931. године у Рсовцима. Разговор обављен 21. јула 2007. у Рсовцима.

Рс-2 – Паун Костић из Рсоваца, рођен 1930. године у Рсовцима. Разговор обављен 21. јула 2007. у Рсовцима.

Стањинац (Буцак - општина Књажевац)

Ста-1 – Дивко Динић из Стањинца, рођен 1953. године у Стањинцу. Разговор обављен 2. јуна 2010. у Стањинцу.

Ста-2 – Богдана Голубовић из Стањинца, рођена 1931. године у Пајезу (општина Бела Паланка). Дуго радила у Зајечару. Разговор обављен 2. јуна 2010. у Стањинцу.

Ста-3 – Божидар Ристић из Стањинца, рођен 1928. године у Стањинцу. Разговор обављен 2. јуна 2010. у Стањинцу.

Ста-4 – Злата Радовановић из Стањинца, рођена 1942. године у Стањинцу. Разговор обављен 2. јуна 2010. у Стањинцу.

Топли Дол (општина Пирот)

ТД-1 – Божидар Станковић из Пирота, рођен 1939. године у Топлом Долу. Разговори обављени 14. и 15. августа 2007. у Пироту и

Топлом Долу (био је водич приликом обиласка Топлог Дола, једног заселка Засковаца и Рудиња).

ТД-2 – Андреја Петровић из Топлог Дола, рођен 1940. године у Топлом Долу. Разговор обављен 15. августа 2007. у Топлом Долу.

ТД-3 – Вукадин Влатковић из Топлог Дола, рођен 1941. године у Топлом Долу. Разговор обављен 15. августа 2007. у Топлом Долу.

ТД-4 – Србислав Јовановић из Топлог Дола, рођен 1923. године у Топлом Долу. Разговор обављен 15. августа 2007. у Топлом Долу.

ТД-5 – Момчило Митић из Топлог Дола, рођен 1937. године у Топлом Долу. Разговор обављен 15. августа 2007. у Топлом Долу.

ТД-6 – Добрила Николић из Топлог Дола, рођена 1924. године у Топлом Долу. Разговор обављен 15. августа 2007. у Топлом Долу.

Трнски Одоровци (општина Димитровград)

ТО-1 – Иван Мицев, рођен 1953. године у Трнским Одоровцима. Живи у Пироту и у родном селу. Разговор обављен 4. августа 2009. у Трнским Одоровцима.

Ћуштица (Буцак - општина Књажевац)

Ћуш-1 – Александар Тошић из Ћуштице, рођен 1927. године у Ћуштици. Разговор обављен 31. маја 2010. у Ћуштици.

Ћуш-2 – Ђорђе Живковић из Ћуштице, рођен 1931. године у Ћуштици. Разговор обављен 31. маја 2010. у Ћуштици.

Ћуш-3 – Драгиша Петковић из Ћуштице, рођен 1934. године у Ћуштици. Разговор обављен 31. маја 2010. у Ћуштици.

Ћуш-4 – Добринка Петровић из Ћуштице, рођена 1927. године у Ћуштици. Разговор обављен 31. маја 2010. у Ћуштици.

Ћуш-5 – Милорад Митровић из Ћуштице, рођен 1948. године у Ћуштици. Разговор обављен 31. маја 2010. у Ћуштици.

Црни Врх (Буцак - општина Књажевац)

ЦВ-1 – Петар Златковић из Црног Врха, рођен 1946. године у Црном Врху. Разговор обављен 31. маја 2010. у Црном Врху.

ЦВ-2 – Бођа Златковић из Црног Врха, рођена 1944. године у Црном Врху. Разговор обављен 31. маја 2010. у Црном Врху.

ЦВ-3 – Божидар Златковић из Црног Врха, рођен 1927. године у Црном Врху. Разговор обављен 31. маја 2010. у Црном Врху.

ЦВ-4 – Драгомир Костић из Црног Врха, рођен 1921. године у Црном Врху. Разговор обављен 31. маја 2010. у Црном Врху.

ЦВ-5 – Камена Живковић из Црног Врха, рођена 1942. године у Црном Врху. Разговор обављен 31. маја 2010. у Црном Врху.

Шести Габар (Буцак - општина Књажевац)

ШГ-1 – Борка Стојановић из Шестог Габра, рођена 1931. године у Мирановцу (општина Бела Паланка). Разговор обављен 2. јуна 2010. у Шестом Габру.

ШГ-2 – Петрија Давидовић из Шестог Габра, рођена 1945. године у Шестом Габру. Разговор обављен 2. јуна 2010. у Шестом Габру.

Шљивовик (општина Бела Паланка)

Шљи-1 – Вучко Нешић из Беле Паланке (службеник Библиотеке у овом граду), рођен 1958. године у Шљивовику. Разговор обављен 13. августа 2007. у Белој Паланци.

ЗАХВАЛНИЦА

Користим прилику да искажем захвалност људима који су ми помогли да за потребе своје дисертације, из које су и подаци презентовани у овом раду, спроведем истраживања идентитета становништва пиротског краја.

Велико хвала искреном пријатељу, дугогодишњем сараднику, неуморном истраживачу фолклорног и етнолошког насељења, Драгољубу Златковићу из Пирота, без кога као водича и сапутника систематска и исцрпна истраживања у пиротској, димитровградској и белопаланачкој општини тешко да би могла да буду спроведена. Многи подаци везани за територију Пиротског округа добијени су управо од њега. Његовој супрузи Марији Златковић и њему посебно сам захваљан за изузетно гостопримство које су ми указали много пута, па и приликом ових истраживања.

За изузетно гостопримство најсрдачније захваљујем и власнику сеоског газдинства и етно-куће Сергеју Иванову из Каменице код Димитровграда и његовим родитељима, проф. др Драгану Колеву из Димитровграда и Београда и његовој породици, Јордану Марићу из Дојкинаца код Пирота и Златку Милкићу и његовој мајци Вукосави Милкић из Вртовца код Калне.

Проф. др Драгану Колеву велику захвалност дугујем и за податке и новинске и друге чланке везане за димитровградски крај,

као и за сапутништво на терену у околини Димитровграда, Златку Милкићу и за организацију теренских истраживања и сапутништво на терену у књажевачком Буцаку, а за улогу водича на терену и Божидару Станковићу из Пирота и Топлог Дола.

На крају, захваљујем и свим казивачима овог краја, код којих сам, по правилу, наилазио на веома позитиван пријем.

ЛИТЕРАТУРА

- Костић, К. (1995). *Прилог етноисторији Торлака*. Нови Сад, Футура.
- Крстић, Д. (2014). *Конструкција идентитета Торлака у Србији и Бугарској*. Докторска дисертација. Београд, Универзитет у Београду, Филозофски факултет.
- Златковић, Д. (2003). *Гладно грне : Анегдотска и друга казивања из пиротског краја*. Пирот, Народна библиотека.
- Златковић, Д. (2014). *Речник пиротског говора. Том 2 (О-Ш)*. Београд, Службени гласник.
- Златковић, Д. (2017). Допуна речнику пиротског говора. *Српски дијалектолошки зборник*, 64, 603-993.
- Живковић, В. (1994). *Торлак : појам и границе : порекло имена : становништво : речник личних имена до 1878. године*. Пирот, Народна библиотека.

Примљено/ Received on 10.07.2019.

Ревидирано/ Revised on 13.09.2019.

Прихваћено/ Accepted on 19.10.2019.